

A Biblia világa

PPKE ITK

2016/2017 II. fvf.

Követelmények

- ❖ óralátogatás
- ❖ kollokvium - órai jegyzet (ppt)

Segédkönyvek, honlapok

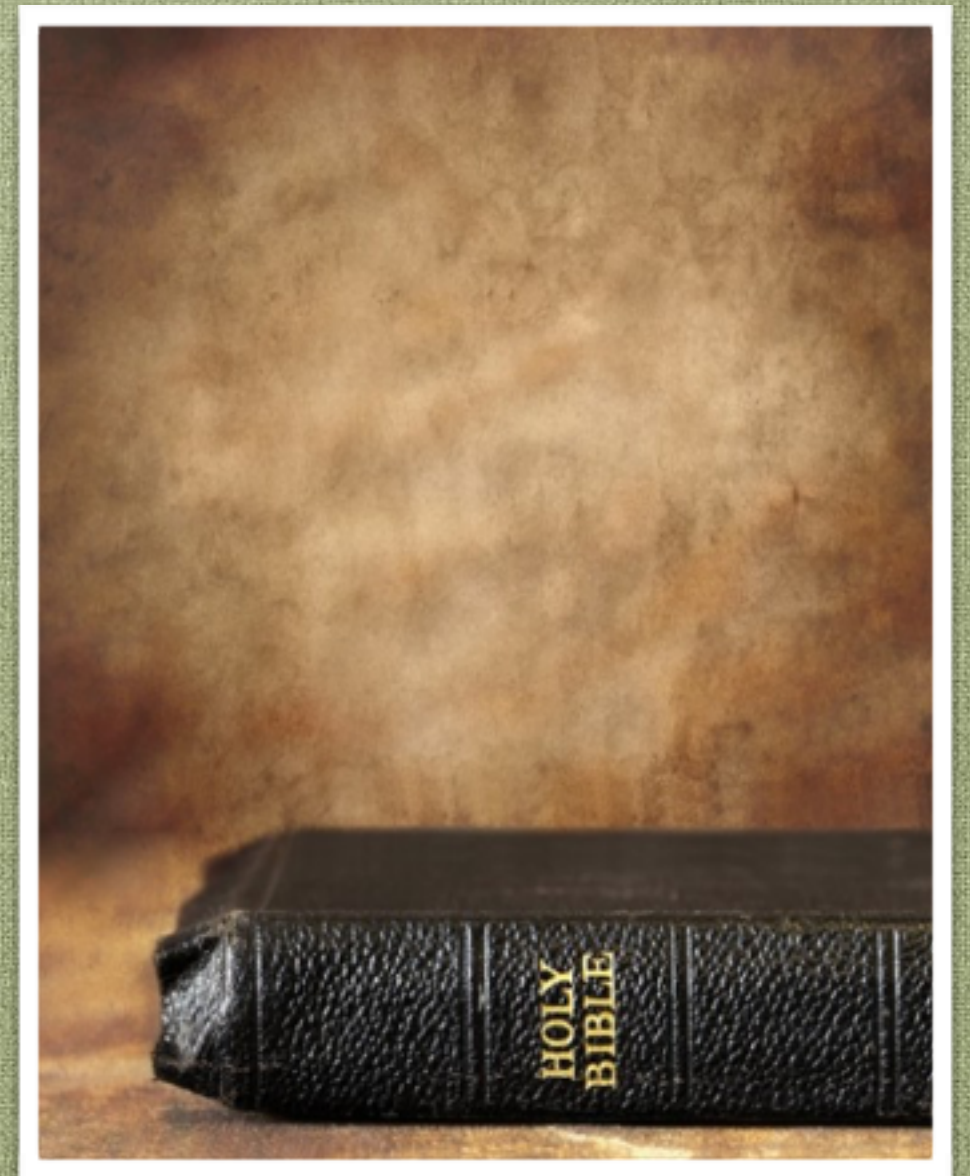
- ❖ Scholar - Kézikönyv a Bibliához
- ❖ Rózsa Huba: Ószövetség I-II.
- ❖ Kocsis Imre: Az üdvösség igéje (SzIT)
- ❖ Kocsis Imre: Bevezetés az Újszövetség kortörténetébe és irodalmába I-II. (SzIT)
- ❖ Takács Gyula: Az Újszövetség irodalma (Kairosz)
- ❖ Biblikus teológiai szótár
- ❖ Az Újszövetség értelmező kéziszótára (Új Ember)
- ❖ www.szentiras.hu
- ❖ www.ujszov.hu

segédtudományok

- ❖ egzegézis - a bibliai szöveg magyarázata, értelmezése
- ❖ biblikus teológia - egy-egy bibliai fogalomnak mi a jelentése a kinyilatkoztatásban, milyen jelentésváltozásokon ment keresztül.
- ❖ szövegkritika
- ❖ régészet, történelemtudomány

Alapfogalmak

bevezetés

“biblia”

- ❖ görög eredetű szó
- ❖ hé biblosz (ἡ βιβλος) – jelentése: könyvtekercs
- ❖ to biblion (το βιβλιον – az utolsó betű lehet, hogy: η) – jelentése kisebb tekercs, könyvecske
- ❖ Ennek a többesszáma: ta biblia (τα βιβλια) – tehát tekercsek, könyvecskék

- ❖ Ez mindig többes számú ragot kapott először: *biblia, bibliorum*.
- ❖ Azonban egy idő után a latinban egyes számú ragozása lett: *biblia, bibliae* – tehát ráadásul nőnemű lett (*ae!*).
- ❖ Ez az átalakulás a 13. századra tehető. Oka: ez a legfontosabb könyv, A könyv, a könyvek könyve.

definíció

- ❖ A Biblia a szent, Istentől sugalmazott könyvek gyűjteménye, amelyek a hit és erkölcs számára mércéül szolgálnak.
- ❖ A Bibliát két közösség tartja szent könyvének: *zsidó* és a *keresztény*. Amit a zsidók Bibliának neveznek, mi Ószövetségnek. Az átfedés nem 100%-os

Mi NEM a Biblia?

- ❖ Nem jegyzőkönyv Jézus életéről
- ❖ Nem tudományos mű
- ❖ Nem forgatókönyv
- ❖ Hitre akar vezetni - fő üzenete: Jézus a Krisztus

- ❖ Az Ó- és Újszövetség elnevezés a 3. századtól van. A fogalom *Jeremiás 31, 31*-ben található meg. Isten új szövetséget ígér, szívünkbe írja törvényeit.
- ❖ Jézus az utolsó vacsorán is új szövetséget vezet be. Ennek üdvtörténeti jelentősége van.
- ❖ A 3. századtól használják tehát a bibliai értelemben. Ez egy folyamat eredménye, Jézus és tanítványai számára a Szentírás (mivel sugalmazottnak tartják/tartjuk, szentnek nevezik/zük) az ószövetséget jelentette.
- ❖ Kr. u. 80-100-120 körül tekintették az újszövetséget egyenrangúnak az Ó-val. Jézus tanítványai az Ószövetséget így emlegették: *Írások; Írás; Mózes és a próféták; Mózes, próféták, zsoltárok; a törvény és a próféták*

szövetség

- ❖ latinul: *testamentum* – jelentése: végrendelet, szerződés, és csak másodlagos értelemben szövetség. (Vetus Testamentum: Ószövetség, Novum Testamentum: Újszövetség)
- ❖ görögül: *diathéké*
- ❖ héberül: *berith* [börít]

kánon

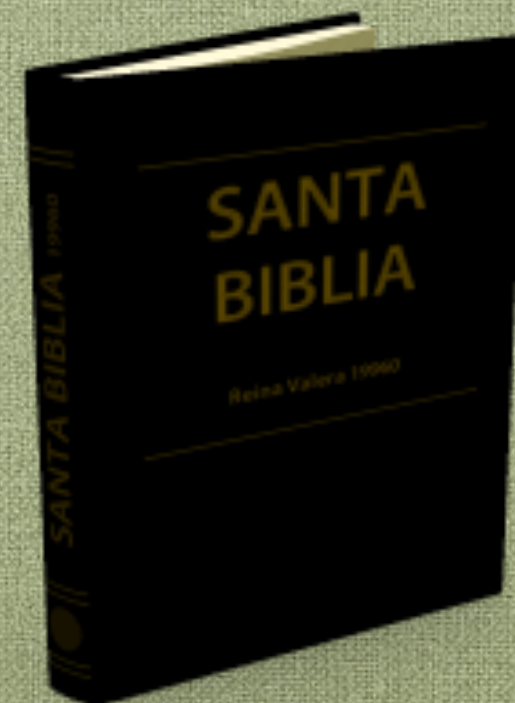
- ❖ **szent könyvek jegyzéke** (szó szerint mércét jelent, a nád szóból ered: az akkád qanu, megfelelője a héber qaneh = nádszál szó. mivel a nád egyenes és göbök vannak rajta, kiválóan alkalmas mérésre) –
- ❖ **azon könyvek jegyzéke, amik a hit és erkölcsi élet mércéjéül szolgálnak.**
- ❖ **Origenész használta először Kr. u. 250 körül († 254) ebben az értelemben ezt a szót, de a IV. század közepétől nevezik a szent könyvek gyűjteményét kánonnak (Athanász). Ez után terjed el. II. Vat. Zsin. – azok a szent könyvek, amiket a közösség Istentől sugalmazottnak tart.**

Sugalmazás

- ❖ Az „*Istentől sugalmazott*” kifejezés Josephus Flaviusnál és Alexandriai Filónnál is megjelenik. Ők Krisztus idejének tanúi voltak. Náluk ez a kifejezés a zsidó szent könyvekre vonatkozik. Ezt átveszik a keresztények.
- ❖ Megjelenik az Újszövetségben is: először a 2 Tim 3, 16-ban („Minden írás, amit Isten sugalmazott, jól használható a tanításra...”)

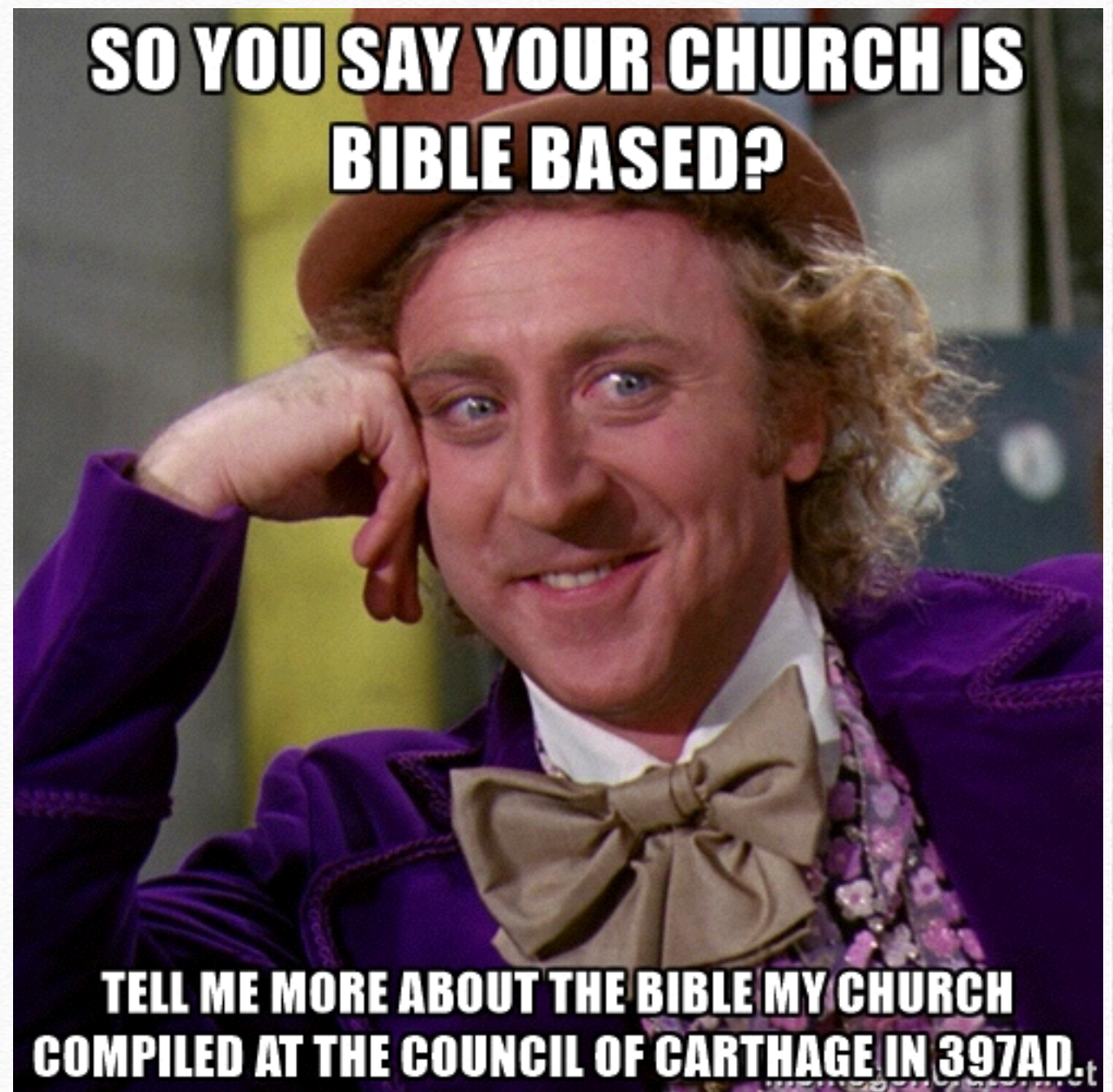
- ❖ **Isteni sugalmazás:** ez a kifejezés azt jelenti, hogy két szerzője van: Isten és az ember. Az isteni szerzőséget a sugalmazás szóval írjuk le. Isten az embert írásra vezeti és írás közben megvilágítja, hogy az általa közölt igazságot tévedés nélkül közölje. Ezért mondjuk, hogy a bibliai sorok közül Isten szól hozzánk. Az ember azonban teljes jogú, minden képességével közreműködő szerző (szent szerző): értelmével, tudásával, kultúrájával, kifejezésmódjával.
- ❖ Tehát Isten nem diktál és az ember nem agyatlan írógép. Tud gondolkodni. pl.: a Biblia képes jellegű, mert a keleti kultúra képekben gondolkodik. Az ember nem egyszerű eszköz, hanem közreműködő. Ezért a Biblia korhoz és kultúrához kötődik, de nem csak egy adott kornak szól.

Hogyan olvasd?

- ❖ A Biblia az emberi lehatároltság bizonyos adottságait vállalja. Az ókori ember másképp gondolkodott. Ezért kell magyarázni. pl.: benne van, hogy a nap forog a föld körül. Ez nem baj. Isten nem tudományos, hanem vallásos és erkölcsi tartalmat akar közvetíteni.
- ❖ Mivel az ember révén közli Isten az üzenetét, ezért azt keressük a Biblia értelmezésénél, amit a szent szerző mondani akar.
- ❖ A Biblia könyveinél a kutatások feltárták, hogy ezek a könyvek növekedtek, gazdagodtak, vagy elvettek belőlük. A kutatások fel tudják tárni, hogy mi a későbbi betoldás. De ez nem változtat az Isteni kinyilatkoztatáson. A kánon az egész könyvet elfogadta

- ❖ Olvasni: annak a Szentléleknek a segítségével, aki sugalmazta
- ❖ Abban a közösségben, ahol megszületett (napló példa)

Szentírás és Szent hagyomány

Jézus egyházát alapította

- Jézus maga nem írt semmit a Bibliába,
- helyette létrehozta az apostolok kollégiumát (12 - Izrael 12 törzse - az Új Izrael)
- Vezetőt választott nekik (Péter - Mt 16, 18)
- rájuk bízta tanításának megőrzését és továbbadását

- „Jézus még sok egyebet is tett. Ha azonban valaki mind le akarná írni – azt hiszem –, annyi könyvet kellene írnia, hogy nem tudná az egész világ sem befogadni.” (Jn 21,25 – az evangélium utolsó mondata.)

- A tizenegy tanítvány elment Galileába, arra a hegyre, ahova Jézus rendelte őket. Amint meglátták, leborultak előtte, bár néhányan kételkedtek. Jézus odalépett hozzájuk, és így szólt: „Én kaptam minden hatalmat égen és földön. Menjetek tehát, tegyétek tanítványommá mind a népeket! Kereszteljétek meg őket az Atya és a Fiú és a Szentlélek nevére, és tanítsátok meg őket mindannak a megtartására, amit parancsoltam nektek. S én veletek vagyok mindennap, a világ végéig. (Mt 28, 16-20)

Hogyan adták tovább az apostolok Jézus tanítását?

- **Szóban:** elmondják és kifejtik, magyarázzák Jézus tetteit és szavait
- **Tettekkel:** liturgia, szentség-kiszolgáltatás, imádság (lex orandi), intézmények alapításával (egyházalapítás, püspökszentelés)
- **Írásban:** Jézus tanításának és a saját tanításuknak egy csekély részét (ők vagy mások) leírták a Szentlélek sugalmazására >> Amit ezek közül az Egyház hitelesnek ítélt a Szentlélek vezetése által, abból lett a Szentírás.

- Azután így szólt hozzájuk: „Menjetek el az egész világra és hirdessétek az evangéliumot minden teremtménynek. (Mk 16,15)
- “Aki titeket hallgat, engem hallgat...” (Lk 10,16) - Az apostolok testülete Jézus tekintélyét kapja meg!
- “Akinek megbocsátjátok bűneit, az bocsánatot nyer, s akinek megtartjátok, bűnben marad” (Jn 20,23)
- Ezt az apostolok is így értették: “Úgy tetszett a Szentléleknek és nekünk...” (Apcsel 15,28 - az első zsinat!) - olyan kérdésben döntenek, amiről Jézus nem rendelkezett!

- Péter és az apostolok új tagokat vesznek fel az apostoli testületbe (vö. ApCsel 1,21-26).
- A kézzrátétellel általuk felszentelt püspökök (2Tim 1,6), akik az új részegyházakat vezetik (Tit 1, 5-8) teljes jogú tagjai az apostoli közösségnek.
- Péter és az apostoli közösség a Jézustól származó tanítói felhatalmazással ma is hivatalban van, ma is tanít, hitelesen és az adott korra alkalmazva adja át a Szentagyományban és a Szentírásban ránk maradt kinyilatkoztatást! (A Szt. Péter Bazilika főoltára alatt ott vannak Szt. Péter csontjai! – „Te Péter vagy, és én erre a sziklára...”

Ósegyház:

- „Állhatatosan kitartottak *az apostolok tanításában* és közösségében, a kenyértörésben és az imádságban.” (ApCsel 2,42)
- „Legyetek hát állhatatosak, testvérek, és ragaszkodjatok a **hagyományokhoz**, amelyeket tőlünk **élőszóban** vagy **levélben** kaptatok.” (2Tessz 2,15)

Szent hagyomány

- Jézus és az apostolok tanításának és tetteinek azon része, amelyet nem foglaltak a Szentírásba, de amelyek nélkül nem lehet helyesen értelmezni az Írott Igét, a Szentírást sem!
- Kinyilatkoztatás: Szentírás és Szent Hagyomány
- A kettő együtt, egymást átjárva és megvilágítva állítja elénk a teljes kinyilatkoztatást, Krisztusnak az itt és most számunkra felfogható teljességét!
- Nincs teljes kinyilatkoztatás sem a Szenthagyomány, sem a Szentírás nélkül
- A Szenthagyomány és a Szentírás tanítását az Egyház Tanítóhivatala (az apostolok utóda) közvetíti mindig aktuális módon

Szentírás

- Az egyház írta le, őrizte meg, adta tovább és gyűjtötte össze
- Az apostoli igehirdetést rögzíti
- a Szentlélek segítségével az Egyház döntött arról, hogy mely könyvek kerüljenek az Újszövetségbe. (A IV. század végén. Először Szt. Athanáz hirdeti ki a mai 27 könyvet Kr. U. 367-ben.)
- A Szenthagyomány, a Szentírás és az Egyházi Tanítóhivatal elválaszthatatlan egymástól!

- Történelmi hitele: A kat. Bibliában lévő 46 + 27 könyve majdnem 2000 év alatt keletkezett (kb. Kr. u. 100-ig, János ev.). Ebben az időszakban a régészeti és az írásos emlékek alapján teljesen megbízható! >> Nem mesekönyv!
- Belső kohéziója: Összefüggő történet + kb. egyharmada prófétai jövendölés, nagy részük már beteljesedett. A lényegével, Jézus személyével kapcsolatban 300 prófécia (Dávidi származása, születése helye, módja, halála részletes körülményei, feltámadása stb.)
- Szövegének hitelessége: Ma olvasható szövegei teljesen azonosak az ókori leletekből előkerült szövegekkel.
- Ósz.: A qumráni lelet (1947) Jézus-korabeli Izajás-tekercsének szövege ua., mint az addig is ismert Bibliáké.
- Egyetlen ókori szöveg sincs, amely hitelességben hozzá fogható!

„Világos tehát, hogy Isten bölcs rendelkezése szerint annyira összetartozik és egymásra van utalva a Szent Hagyomány, a Szentírás és az egyházi Tanítóhivatal, hogy egyikük sem lehet meg a másik kettő nélkül. Mind a három együttesen, de mindegyikük a saját módján, az egy Szentlélek tevékenységének hatására eredményesen szolgálja a lelkek üdvösségét.”

Dei Verbum 10, KEK 95).”

Szt. Iréneusz (+205), Adversus Haereses:

“Újabban néhányan azt állítják, hogy a gyermekeket nem szabad megkeresztelni. Maguk az apostolok azonban megkeresztelték a hívők gyermekeit, s az Egyház mindmáig így tesz.”

Antiochiai Szt. Ignác (+110k.), Levél a Szmirnaiakhoz:

- „Semmit ne tegyetek a püspök nélkül, ami az Egyházzal kapcsolatos! Azt tekintsétek valódi Eucharisztániának, amit a püspök vagy az általa megbízott személy mutat be. Ahol a püspök megjelenik, oda gyűljön a hívő nép, mint ahogy ahol Jézus Krisztus van, ott a Katolikus Egyház.”
- John Newman is: “Ha nem vagyok teljes közösségben Péterrel és a püspökökkel, Krisztussal sem vagyok teljes közösségben.”

A kánon kialakulása

*“Nem hinnék az evangéliumban,
ha a katolikus egyház tekintélye
nem indítana erre”*

Szent Ágoston: Contra epistolam Manichaei

A kánon kialakulása

- ❖ Miért ezeket a könyveket tartjuk szentnek? Isten nem adott konkrét üzenetet erről, amiben megmondta, hogy melyikeket szeretné. A hagyomány, a vallási közösség elfogadása dönti el, hogy melyek a Bibliához tartozó könyvek.
- ❖ A szent könyvek elfogadása, a Biblia kialakulása egy folyamat, ami bizonyos viták után zárult le. A katolikusoknál a tanító hivatal is „csak” megerősíti a hagyományt.

- ❖ Vettük: Atanáz 367 húsvétján kánoni könyvekről és apokrifekről beszél (ez utóbbiak eretnek könyv értelemben)
- ❖ 3 kategóriába sorolja a könyveket: elfogadott, vitatott, eretnek
- ❖ a mai szóhasználatban azokat a szentírási könyveket nevezzük kánoninak, amelyről az egyház elismeri, hogy a szent, Istentől sugalmazott könyvekhez tartoznak

apokrif

- ❖ eredetileg olyan rejtett vagy titkos írás, melyek csak egy adott szekta beavatottjainak voltak szánva
- ❖ később: szentírási könyvekhez hasonló, de a kánonba föl nem vett könyvek
- ❖ Pl. Júdás ev., Tamás ev., Péter ev., Jakab protoevangéliuma stb.

a Szentírás kánonlistái

- ❖ II. század - Muratori töredék tartalmaz ilyen listát
- ❖ III. század - Origenész listája
- ❖ Atanáz: 27 Újszövetségi, 22 Ószövetségi könyv (ez a mai katolikusnak felel meg)
- ❖ *(mert: a 12 kisprófétát egy könyvnek vette, volt 5 db "kettős" könyv (1-2 Sám, Ekd-Neh, Jer-Sir...) és Rút könyvét a Bírákhoz sorolta. Ez ma 39-nek számít.*

A kánon lezárása

- ❖ Ágoston - De Doctrina Christiana (396)
- ❖ Laodiceai zsinat (360)
- ❖ Hippói zsinat (393)
- ❖ III.-IV. Karthágói zsinat (397/419)
- ❖ Ezt újra megerősítik:
 - ❖ Firenzei Egyetemes Zsinat (1442) - egységzsinat
 - ❖ Trienti Zsinat 1546 (már a protestantizmus ellen)

Ószövetség

Könyveinek száma

- ❖ Minden vallás kialakítja hagyományait és azokhoz ragaszkodik. Más a zsidó és más a keresztény hagyomány hozzáállása az Ószövetséghez. A hagyomány szerint különböző a könyvek száma:
- ❖ *protestáns kánon: 39 (ua. mint a zsidó, csak a számolási mód más)*
- ❖ *zsidó kánon: 24*
- ❖ *katolikus (Alexandriai - LXX) kánon: 46*

Tehát: van 7 könyv, amit a katolikusok és keleti egyházak pluszként oda sorolnak szemben a zsidó és protestáns tradícióval (Jamnia Kr.u. 90.)

A 7 könyv (deuterokanonikus - deuterosz 'második helyen lévő'): *Tóbiás; Judit; 1-2 Makkabeus; Jézus, Sírak fia; Bölcsesség; Báruk*

(Ezt a hét könyvet a korai keresztény egyház használta! Lásd: evangéliumi idézetek, második századi katakombák festményei)

A zsidók bizonyos könyveket összevonnak (egynek vesznek)

◊ 1-2 Sámuel

◊ 1-2 Királyok

◊ 1-2 Krónikák

◊ Ezdrás – Nehemiás

◊ 12 kisprófétát is egy könyvnek vesznek

Az Ószövetség kánonjának kialakulása

A. Palesztin kánon

B. Alexandriai kánon

A palesztin kánon

- ❖ Az Ószövetség kialakulása évezredet is meghaladó, hosszú folyamat. (Az első írások kb. a Kr.e. XII. sz.-ra mennek vissza, a legkésőbbi könyvek: Dániel, Eszter Kr. e. II. sz., 2Makk, Bölcs kb. Kr.e. 100.)
- ❖ Jézus korában két kánon létezett (P/A). Tehát a kérdés nyitott
- ❖ Az I. sz. végén a judaizmus a szűkebb kánont kezdte el használni (valószínűleg keresztényellenes felhanggal - Jamnia) indok: a deuterokanonikus könyvek görög nyelven vannak, az nem szent nyelv
- ❖ Az egyházatyák vitájában kisebbségi vélemény volt, hogy azt kéne nekünk is követnünk.
- ❖ Az újszövetségi idézetek, és a Qumráni leletek is bizonyítják, hogy a kereszténység általánosan az Alexandriai kánont használta

- ❖ A judaizmusban nem ismerik a “kánon” szót, helyette: szent könyv (kezet tisztátalanná tevő könyv)
- ❖ sugalmazás: a zsidó felfogás szerint Mózes öt törvénye pl Istentől közvetlenül jött (diktálás) - kérdés: Mózes hogyan írta meg a saját halálát?
- ❖ Van egy apokrif irat (4. Ezdrás) - azt állítja, hogy ő írta le és gyűjtötte össze a szent könyveket

- ❖ deuterokanonikus könyvek: Tóbiás, Judit, 1-2 Makkabeus, Bölcsesség, Jézus Sírak fia, Báruk (és néhány részlet Dániel és Eszter könyvéből)

Alexandriai kánon

- ❖ Alexandria - görög nyelvű, erős zsidó közösség
- ❖ kb. Kr.e. 250 - lefordítják a szent könyveket görögre
- ❖ A keresztények ezt használják, mert az ő korukban a görög a világnyelv
- ❖ pl. Iz 7,14 - "Íme a szűz fogan, és fiút szül." héberben "ifjú asszony", görögben "szűz" - tehát a kérdés a csodálatos foganás. DE: amikor Mt idézi: "hé partenosz" - azaz szűz
- ❖ Tehát a keresztények az Alexandriaiból idéznek

- ❖ Az átmeneti bizonytalan korszak a negyedik század. Ezután már az egyház a teljes kánont birtokolta a reformációig.
- ❖ A reformáció elvetette a hagyományt, csak az írás elv alapján.
- ❖ (Holott az, hogy pontosan mi az írás, a hagyományból tudjuk)
- ❖ Visszatértek a zsidóhoz, hisz ők az őrzői, hátha tudják
- ❖ A reformáció ellenében a Tridenti zsinat dogmatikus döntést hozott a kánonról 1546. április 8-án. felsorolják, hogy mi tartozik bele. Már korábban is birtokolta ezt, de ekkor volt kénytelen megfogalmazni.

Az Ószövetség könyveinek csoportosítása

a zsidó kánon szerint

1. Törvény (Tóra – szó szerint „törvény”): Mózes öt könyve
- ◊ Teremtés (Genezis)
 - ◊ Kivonulás (Exodus)
 - ◊ Leviták (Leviticus)
 - ◊ Számok (Numeri)
 - ◊ Második törvénykönyv (Deuteronomium)

2. Próféták (Nebiim ejtsd: [növiim])

- ◇korábbiak [hárisoním] – József, Bírák, 1-2 Sámuel, 1-2 Királyok (a hagyomány szerint Sámuel szerezte a Bírák könyvét, Jeremiás a Királyok könyvét)
- ◇későbbiek [aharoním] – a tényleges prófétai hagyományt tartalmazza ez: három nagypróféta (Izajás, Jeremiás, Ezeiel), 12 kispróféta (Ozeás, Joel, ámosz, Abdiás, Jónás, Mikeás, Náhúm, Habakuk, Szofoniás, Aggeus, Zakariás, Malakiás)

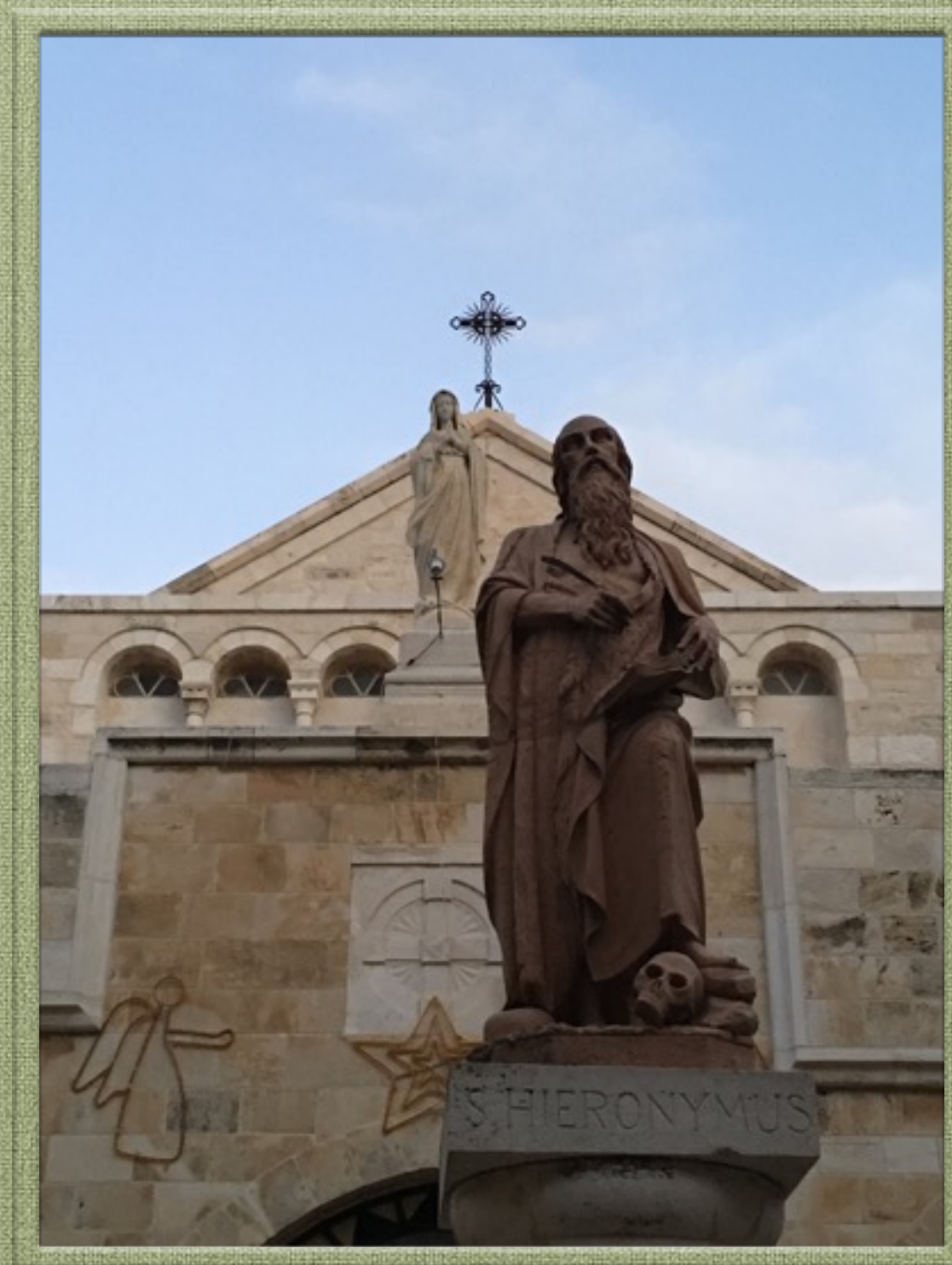
**3. (Többi) Írások (Ketubim ejtsd:
[kötuvím]): minden más.**

**Tehát Zsoltárok, Jób, Példabeszédek,
Rut, Énekek éneke, Prédikátor, Siralmak,
Eszter, Dániel, Ezdrás, Nehemiás, 1-2
Krónikák**

Emellett a hagyományos csoportosítás mellett beszélnek öt tekercsről is (megillot [hánés mögillót – megilla-tekercs), amiket egy-egy nagy ünnepen olvastak fel, egészben:

- i. Húsvét (Egyiptomból való szabadulás) – Énekek éneke
- ii. Pünkösöd (aratásünnep, a búza aratásának ünnepe) – Rut (mert beállt aratónak)
- iii. nyáron a templom pusztulásának gyászünnepe (kétszer rombolják le a templomot: először a babiloni fogság alatt, másodszor amikor a rómaiak elpusztították Jeruzsálemet) – Siralmak
- iv. őszi sátoros ünnep (a betakarítás) – Prédikátor (mert ugye arról szól, hogy minden hiábavalóság, azaz önmérsékletre int)
- v. purim ünnep (a purim perzsa szó, sorshúzást jelent. Eszter könyvében van leírva, hogy egyszer ki akarták írtani a zsidó népet, sorshúzással döntöttek, és a sors az ellenfelet jelölte meg kiírtandónak. Eszter zsidó származású királyné volt, neki is nagy szerepe volt a megmenekülésben.) – Eszter könyve. Ez a fiatalság ünnepe, mint nálunk a farsang.

keresztény felosztás

1. történeti könyvek: Mózes 5, Rut, Eszter, 1-2 Sám, Józsué, Bírák, Tóbiás, 1-2 Királyok, 1-2 Krónikák, Ezdrás, Nehemiás, Judit, 1-2 Makkabeusok, tehát minden, aminek story jellege van

2. tanító könyvek: Jób, zsoltárok, Példabeszédek, Prédikátor, Énekek éneke, Bölcsesség, Sirák fia – tehát minden, ami nem tartozik az előzőbe és a következőbe

3. prófétai könyvek: Izajás, Jeremiás, Siralmak, Báruk, Ezeziel, Dániel, Ozeás, Joel, Ámopsz, Abdiás, Jónás, Mikeás, Náhum, Habakuk, Szofoniás, Aggeus, Zakariás, Malakiás.

Az elnevezések kis mértékben eltérnek a katolikus és a protestáns Bibliában pl. Ezeziel, Ezékiel, Izajás, Ézsaiás

Az Ószövetség szövege

nyelve

- ❖ héber
- ❖ egy-két később keletkezett részlet:
arámi (pl. egyes részletek Dániel könyvében - az oroszlánok barlangja rész, az Emberfiáról szóló látomás stb.)
- ❖ két olyan könyv van, ami eredetileg is görög: 2 Makkabeus, Bölcsesség

								
Teit (T)	Cheit (Ch)	Zayin (Z)	Vav (V/O/U)	Hei (H)	Dalet (D)	Gimel (G)	Beit (B/V)	Alef (Silent)
								
Samekh (S)	Nun (N)	Nun (N)	Mem (M)	Mem (M)	Lamed (L)	Khaf (Kh)	Kaf (K/Kh)	Yod (Y)
								
Tav (T/S)	Shin (Sh/S)	Reish (R)	Qof (Q)	Tzadei (Tz)	Tzadei (Tz)	Fe (F)	Pei (P/F)	Ayin (Silent)

Jerusalem

יְרוּשָׁלַיִם

· _ T :

Yeh-roo-sha-LA-yim

Jesus

יֵשׁוּעַ

Yeh-SHU-ah

Yahweh
יְהוָה
Yeh-ho-VAH

Adonai
אֲדֹנָי
Ah-doe-NAAI

God
אֱלֹהִים

Father
אָבִא
AH-baa

Eh-lo-HEEM

Lord
אֲדֹנָי
Ah-Dawn

Ószövetségi szövegtanúk

- ❖ LXX - azaz Septuaginta ("Hetvenes fordítás") - kb. Kr.e. 250-150
- ❖ szamaritánus pentateuchus - ősi héber nyelven (a szamaritánusok Kr.e. 400 k különülnek el, azt a nyelvet őrizték)
- ❖ Kr.e. 2. sz. papírusz töredék: Papirus Nash. A 10 parancsolatot tartalmazza (ez valószínűleg hittankönyv)
- ❖ Holt-tengeri (Qumrani) tekercsek: Eszter kivételével az összes Ószövetségi könyvnek megtalálták a szövegét (néha töredék), a deut. is!
- ❖ Ma is folyik a feldolgozásuk.

Kódexek

- 1.Vatikáni kódex – Ószöv, Újszöv, majdnem a teljes szöveg, 4. sz. eleje → ez már könyv
- 2.Sinai kódex – 4. sz. közepe, a Sinai hegyen a Szent Katalin kolostorban találták. Ez is majdnem teljes (leszakadt néhány lap)
- 3.Alexandriai kódex – 5. sz. eleje

Szent Jeromos - Vulgata

1. Psaltérium – először a régi latin zsoltáros könyvet kijavította az LXX alapján. Ez Rómában a liturgiában elterjedt → **Psaltérium Romanum**
2. Keletre utazott, Cezáreába, megnézte Origenész Hexaplját, kijavította a zsoltároskönyvét (A Vetus latinát javítja ki a Hexapla alapján). Ez galliában terjedt el (mai Fr. o.) → **Psalterium Gallicanum**. Ez már átfogóbb volt, nem csak zsoltárokat tartalmazott (Jób, Én, Préd, Péld, de csak töredékek, nem sok maradt fenn.).
3. Elment Betlehembe 400-ban, megtanult héberül és arámul, és lefordította az egész ószövetséget héberről, latinra. A zsoltárok, amiket héberről fordított, soha nem használta az egyház. A *Psaltérium Gallicanumot használjuk ma is*. **Baj:** a deuterokanonikus könyvek nem voltak meg héberül. Tóbiást és Juditot arámból fordította. Dánielt, Esztert – Theodotionból kiegészítette (mert ezek nem teljesen deuterokanonikusok, de a részleteik igen). A többit pedig Vetus latinából. Ez maradt meg a latin egyház használatában.

A könyvek másolása

- ❖ a szent könyveket csak szakavatottak másolhatták
- ❖ soronként megszámozták a betűk számát
- ❖ bizonyos kódokkal számozták (pl. minden 10. betű micsoda)

maszoréták

- ❖ A bibliai szövegek gondozóit hívták így
- ❖ virágkoruk Kr. u. 750-1000 k.
- ❖ ekkor punktazták alá a héber szöveget
(a héber eredetileg csak
mássalhangzókat írt)

A Biblia fordításai

LXX - a hetvenes fordítás

- ❖ A legenda szerint amit az *Ariszteász* levél közöl (ez apokrif), a Septuaginta keletkezése csodálatos. Ez a levél Kr.e. 250 körül, Alexandria, Ptolemaiosz Philadelphosz, egyiptom uralkodója volt, nagyon szerette a könyveket, nagy könyvtárat tartott fön, amibe bele akarta foglalni az M5-öt is.
- ❖ Eleázár főpap kijelölt 72 görögül jól tudó férfiút, akiket egymástól elszeparáltak, mégis szó szerint ugyan úgy fordították le. Fárosz szigetén (világítótorony). Annyit akar mondani a legenda, hogy ez a fordítás isteni jelet hordoz magában, tehát elfogadandó.

- ❖ *Sírák fia bevezetőből tudjuk, hogy 150 körül már kb minden le volt fordítva görögre. A fordítás nem homogén (nem egyszerre készült, és nem egyenletes). Ez a valóság. Voltak, akik kevésbé tudtak görögül. De tekintélye volt a zsidóság körében, ezt akkor veszítette el, amikor a keresztények is elfogadták. A könyvek sorrendje azonban más az LXX-ben, mint a héberben. A mai napig más. A latin a görögöt követi. De mindegyik M5-tel kezdődik.*
- ❖ A keresztények hamar átléptek a görög nyelvű hirdetésre, mert kiléptek Palesztina területéről. Léven, hogy a kereszténység térítő jellegű vallás. Az Ószövetségi utalásokat is érthetően kellett → azt is görögül.
- ❖ Jeruzsálem pusztulása, a pogány keresztények megtérése, Pál munkája → később hitviták alakultak ki a zsidók és keresztények között → a zsidók közt is felmerül az igény a héber eredetinek a görög fordítására. Mert különbözött a héber és a LXX.

- ❖ *A másolatok miatt romlott a LXX szövege, illetve a zsidó-görög fordítás miatt célszerű lett a szövegrevízió.*
- ❖ 250 körül revízió volt, amit Origenész végzett el (újra átnézés).
- ❖ *Vád ellene: Máté 19 → van, aki eunuchként születik, van, akit az emberek tesznek kasztrálttá, és van, aki az Isten országáért vállalja a család nélküliséget. A vád szerint Origenész kasztráltatta magát, de ez legenda.*

Hexapla

- ❖ Órigenész 6 szövegváltozatot összevető, 50 kötetes Ószövetség-kiadása. - Kr. u. 200 k. készítette annak megállapítására, hogy a Hetvenes fordítás különböző szövegváltozatai közül melyik tekinthető a héb. eredeti legjobb megfelelőjének.
 - a. héber szöveg, héber betűkkel
 - b. héber szöveg, görög átírásban (görög betűkkel, ahogy kiejtik a hébert)
 - c. Aquila fordítása
 - d. Theodotion fordítása
 - e. LXX
 - f. Szümmachos fordítása

- ❖ néha 7-8-9 sor is volt, ha volt egyéb ismert részlet görögül.
- ❖ Jelezte az eltéréseket. A héber szöveg volt a kiinduló pont. ha valami hiányzott a LXX-ből, csillaggal jelölte. Ami több volt, azt ÷ val. (aszteriskosz – csillag, obelosz – oszlop).
- ❖ Sikerült neki a jó szöveget megtalálni. Ezt *Cezáreában* őrizték, (a Hexaplát). Szt Jeromos 400-ban látta és ismerte. Aztán a perzsák elfoglalták cezáreát, és ez eltűnt.
- ❖ Tetrapla → a Hexapla egyszerűbb változata (a két héber nélkül), ezt is Origenész csinálta.
- ❖ Ezeket kb. másfél évszázadig használták a fordításhoz.

Egyéb ókori fordítások

Targum – arámul fordítást jelent.

A zsidóság a Babiloni fogság után kezdett áttérni az arámra, és a héber szent nyelvvé kezdett válni. A perzsa birodalom nyelve az arám volt. A nép nem értette a felolvasást, fölmerül taz igény, hogy fordítsák. Először ez szóban történt és nem szó szerint, hanem értelmezték, és maguk korára alkalmazták. Lassan leírták és összegyűjtötték.

Két jellegzetes alakult ki:

◊ Onkelosz targum – Mózes 5 könyve – Aquila későbbi változata (nem ő írta, de nevének súlya volt.)

◊ Jonatán targum – próféták – Theodotion nem ő írta, de...

Ezek szabadabb jellegű fordítások. Mind a mai napig mindkettőt használják.

A zsidóság volt Babilonban is (*diaspora*), erős kultúrával. (Két helyen: palesztin targum – bőbeszédű, homiletikus, Babiloni targum)

szír (keresztény) fordítás → **pesitta** fordítás. Szíria a kereszténység egyik fő elterjedési helye. *Antiókhia* is itt van, ahol először keresztényeknek nevezték őket. A 2-5. század között keletkezhetett. Részben LXX, részben targum, részben héber alapon.

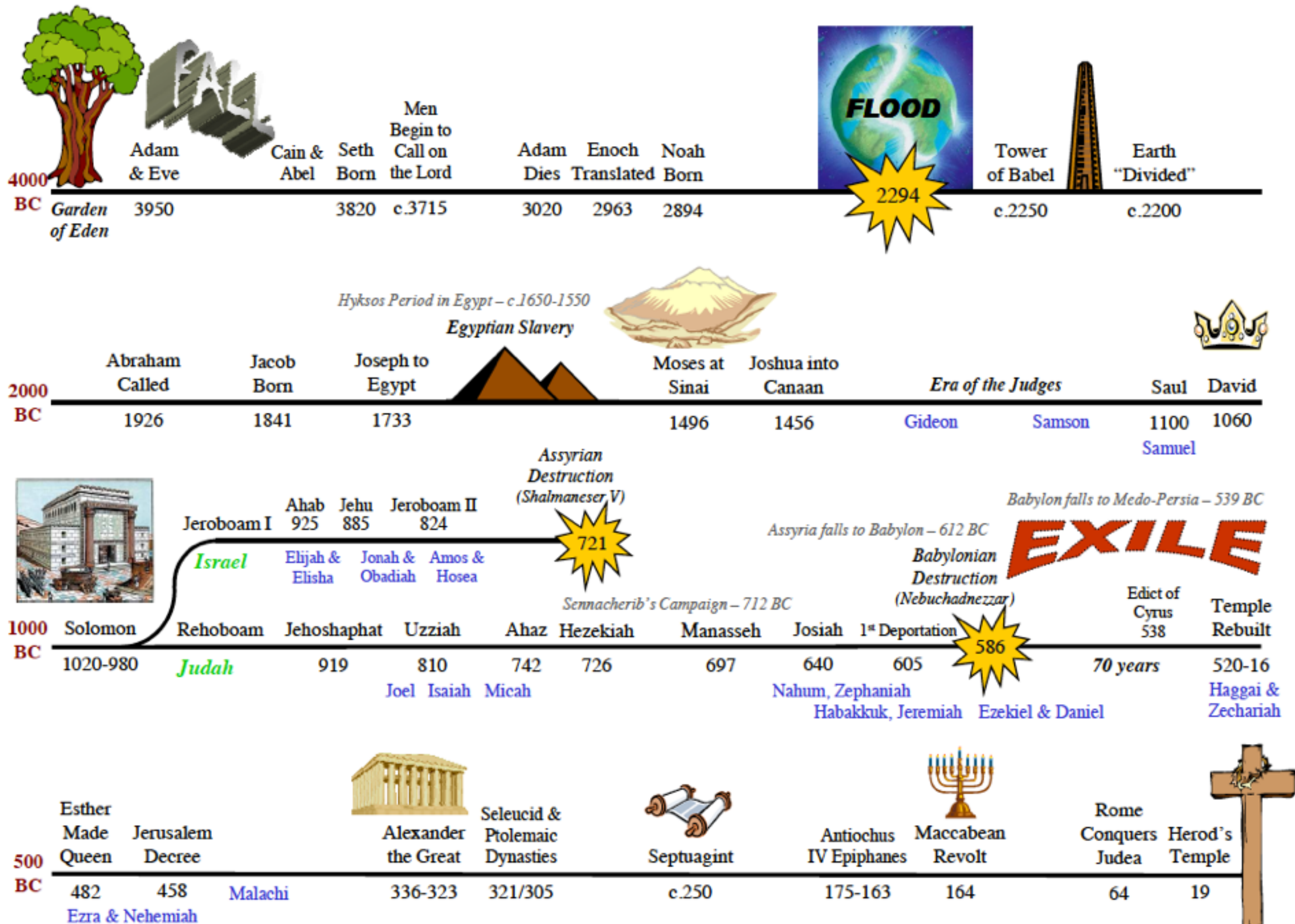
latin fordítás – Vetus latina (É-Afrikában, É-Itáliában használják a nyelvet, Rómában a görög volt a hivatalos nyelv, tehát nem ott használták elsősorban.), II. sz. körül, LXX alapján valószínűleg. Nem maradt fenn egészben, de az egyházatyáknál több idézetet találunk. Pl. *Szent Cipriánnál* sok. (Két változata volt: Itala, Afra → a név utal a használat helyére)

A harmadik századra annyi rossz latin fordítás, kézirat volt, hogy reformálni kellett → **Damazus** pápa bízta meg **Szent Jeromost**, aki javított latin kiadást készített 380 körül (kezdi el) (első lépés: Kijavítja a Vetus latinát).

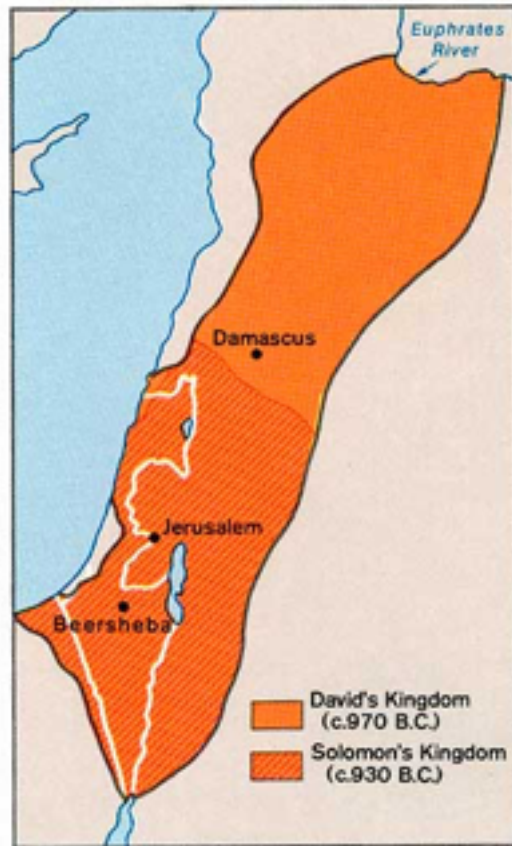
Az egyházban a nyolcadik századtól kezdve a mai napig az általa készített fordítást használjuk, neve: **Vulgáta**. (16. századtól nevezik így, jelentése: *elterjedt* (*vulgus*: tömeg)).

A zsidó nép története

ISRAEL in Biblical Times

The Parliament of Israel proclaimed Jerusalem as its national capital in 1950. The US Government has not recognized this proclamation and its embassy remains in Tel Aviv-Yafo.

Alapok

- ❖ Ahol letelepedtek: Palesztina (a Földközi tenger partjának keleti része)
- ❖ már a Kr.e. 4. évezredben lakott terület
- ❖ A föld legősibb városa: Jerikó
- ❖ elnevezés: pölistím (filiszteus) névből származik. Ősi neve: kánaán
- ❖ 12 törzs alakult meg

- ❖ 12 törzzsel alakult meg a válsztott nép országa (ez később fontos lesz)
- ❖ Jordán: É-D irányba keresztbe szeli, vége: Holt tenger a föld legmélyebb pontja. (396M)
- ❖ Kr. e. 2000 - már városkultúra
- ❖ tipikus forma: városállam (királlyal, fallal), kereskedelem (nagy nemzetközi utak!)
- ❖ két nagyhatalom között: Egyiptom, Mezopotámia

A történelem

Kr.e. **1700 (1750) körül elfoglalták Egyiptomot**, mindenféle *keverék népek*, *sémi népek* is. Őket egyiptomi források *hikszoszoknak* nevezik. Műveletlen, ápolatlan, vad népekre panaszkodnak, világvégét hitték. Ők Kr.e. *1700-1550-ig ott vannak, uralkodnak*.

III. Tuthmószisz űzi ki őket 1550-ben. Megalapítja birodalmát és kiterjeszti hatalmát Palesztinára, a városállamokra. Adófizetői lesznek, de szervezetileg függetlenek voltak. Egyiptomnak ezek csak a kereskedelmi útvonalak biztosítására kellettek. A fontosabb helyeken *helyőrségeket* tartottak fent.

1350 körül megingott Egyiptom befolyása ezen a területen. A fáraó **Ehnaton** volt (más néven *IV. Amenófisz* (1364-1347). Vallási reformokkal volt elfoglalva, így a birodalom meggyengült kissé (nem mindenkinek tetszett → belső ellentétek). (Maradtak kis istenek, de Amon főisten helyett Aton főistent kezdte tisztelni, ezután vette fel az Eknaton nevet.)

Egyiptom bürokratikus állam volt. Az főváros arab neve: **Tell El Amarna**. – itt megtalálták a levéltárat → *levelezés a városállamokkal*. Ez fontos régészeti forrás.

Következő fáraó: **Tutenkamon** (neki épen maradt a sírja). A következő dinasztia szedi rendbe Egyiptomot (pontosabban **II. Ramszesz** 1290-1224/26 → sok feleség és gyermek.). Megint megerősödik az egyiptomi befolyás, közben új nagyhatalom támad kis-Ázsiában: a *hettiták*. Ők is részesedni akarnak a kereskedelmi útvonalakból, ezért harcban álltak az egyiptomiakkal.

II. Ramszesz utódja **Mernepta**. Ő **1218**-ban hadjáratot indít a lázadó városállamok ellen → ezt megörökíti egy *kőoszlopon*, ahol megemlíti az elfoglalt, megbüntetett városokat. Leírja: egy Izrael nevű népet megsemmisített. Ez az első említése profán történeti forrásból, hogy *Izrael népcsoport létezett Palesztina földjén*.

Persze nem igaz, hogy megsemmisítette őket. Harcolt ellenük. A hettitákat is legyőzte, mégis el kellett küldeni a lányát hozzájuk, háremhölgynek. Szép kis győzelem. Nagyobb volt az arca, mint a valóság...

Nem tudjuk erről a forrásról, hogy az izraeliták-e, de egy ilyen nevű népcsoport.

1150 körül III. Ramszesz győzött a tengeri népek fölött, akiket *filiszteusoknak* neveztek. Ők valószínűleg a görög szigetekről jöttek, részben palesztinán át Egyiptom felé.

Letelepítette őket Palesztina földjén (Gáza, Joppe, stb. tehát a tengerparton.). Ezt a zsidók Dávidig nem tudták elfoglalni. Ők sok bajt okoznak majd a letelepedő választott népnek. Északról semita törzsek vonulnak palesztinába, királyságokat alapítanak. Ezek rokon népek voltak a zsidósággal.

Hármat jegyzünk meg:

1. Ammoniták → a leszármazottaik a Jordániaiak (?), holt tengertől északra, egy kicsit keletre
2. Moábiták → A Holt tengertől keletre
3. Edomiták → a Holt-tengertől délre

Kr.e. 12-11. században hatalmi úr alakult ki, ami kedvezett a kis népek mozgásának, az izraeliták letelepedtek.

honfoglalás

A Biblia **összizraelita szemlélettel** mutatja be. Mind a 12 törzs volt Egyiptomban, és együtt jöttek ki, telepedtek le. Ez azonban bonyolultabb. Erre utalnak az ásatások, és néhol a Biblia is.

200 éves letelepedéssel alakultak néppé. Eredetileg a *törzsek lazán kapcsolódnak*, nem mindig segítik egymást a háborúban (vö. Bírák könyve). A népi öntudat hosszabb folyamat eredményeként alakult ki.

A honfoglalás felvázolásánál figyelembe vesszük:

1. Biblia
2. Történeti források
3. Archeológiai leletek

Források

1. Merneptah-sztélé (kőoszlop) – Kr.e. 1218. Ez ma a kairói múzeumban van. Ekkor már tehát létezett Palesztinában egy izrael nevű népcsoport. Vagy csoportok. A keleti udvari nyelvezethez tartozik, hogy „megsemmisítést” ír.)
2. 14-13. században Palesztinába a síkság lakott. Városállamok vannak. Erre bizonyíték a Tell el Amarnai levelek. Sok kánaánita királytól található ott levelek. A hegyvidék lakatlan, még II. Ramszesz alatt is.
3. 13-12. században az archeológiai leletek a városállamok sorozatos pusztulását tárják fel. Romos, felgyújtott épületek egy bizonyos ideig lakatlanok is maradnak. De ez nem az izraelita honfoglalás miatt, hanem belső gazdasági és kulturális válság (forradalmak) miatt. A Biblia is mutatja, hogy a városokat nem tudták elfoglalni. Jerikó is romos volt már. Az Úr adta kezükre – a trombita erre utal.
4. A hegyvidéken új típusú településrendszer és kultúra jelenik meg. 13-12. században. Kerámiák, cserépedények, teraszos földművelés, ciszternák, új típusú lakóházak. Régi: kívülre zárt, belül nyitott udvar, az új: nyitott, sátor szerű, már nem védekeznek, nomád jellegű házformák. A hegyvidék tehát kezd benépesülni.

Biblia → két honfoglalás elmélet:

(1) Józsué, a 12 törzs diadalmenetben elfoglalta az Északi és a Déli részt, és fölosztotta. Az egyiptomi források szerint nem mind a 12 törzs volt Egyiptomban, és nem volt olyan egységes a honfoglalás. A Biblia leegyszerűsíti a bonyolult folyamatokat.

(2) Bírák → az erős városokat nem tudták bevenni, csak később. („negatív honfoglalás”). Jeruzsálemet is Dávid veszi csak be, sokkal később. Nincs össznépi tudat, a törzsek csak a közvetlen szomszédokra támaszkodnak a bajban. Hosszú idő míg megszilárdul az ottlétük.

honfoglalás-hipotézisek

merthogy nincs egységes elmélet

1. Hódítás modell

Leghagyományosabb, és ami legközelebb áll a Biblia értelmezéséhez, ez a harci modell, a háborús honfoglalás, ezt nevezzük *hódítás modellnek*.

Eszerint a 12 törzs együtt, de főleg a közép palesztin törzsek (*Efraim, Benjamin, Manassze*), harci cselekménnyel elfoglalták a területet. Itt voltak már rokon törzsek, amik nem egyiptomból jöttek, velük szövetséget kötöttek. Ennek az elméletnek a hangsúlya, hogy háborúval foglalták el, ha nem is mind a 12 törzs. Az *edomiták bár semiták, de Ézsau leszármazottainak tartották őket*, ezért ellentét volt a két nép között (a Jákob történet ezt az ellentétet írja le.)

Ennek a hódításnak a nyomai az elpusztult kánaánita városok – gondolták, de a későbbi vizsgálódás szerint azok nem külső hódítás miatt, hanem belső krízis miatt mentek tönkre. Ezt mutatja, hogy ha elfoglalnak egy várost, azt birtokként használni akarják, ehelyett a városok elpusztultak és utána sokáig üresen álltak. Ez az *angol biblikusok* véleménye volt.

2. Békés beszivárgás modell

Ez *német modell*. Kevés harccal, a rokon semita törzsek a kultúr terület szélén (városállamok), legeltették az állataikat. Ennek nem mindenki örült → ellenségeskedés. Az időjárási körülmények ezeket a félnomád törzseket a hegyvidék felé tolta (arra mentek legeltetni). A hegyvidék lakatlan volt. Új típusú kultúra jelenik meg. Jó ott a legeltetési lehetőség. Hidegebb a klíma, több a pára/eső. Később fogy el a fű. Lassan letelepedtek a hegyvidéken, kialakították a teraszos földművelő életmódot, ciszternákba vizet gyűjtöttek, a legeltetés még mindig fő profil volt. A megtelepedés miatt nagyobb állataik is lehetnek. Tehenek pl. (addig csak juh, kecske). (A tehenekkel nem lehetett vándorolni.)

Lejártak a hegyről még néha legelni. Új típusú házak jelentek meg, már nem a harcra vannak berendezkedve elsősorban.

A síkságon a városok krízisbe kerültek. A hegyekből pedig részben harci cselekménnyel, részben békés beszivárgással lassanként elfoglalták a városokat. A bírák könyvében hivatkozik a Biblia, hogy mennyi várost nem tudtak elfoglalni.

3. szociológiai modell (USA)

(1) – a forradalom nem csak lázadás, fegyveres party. Inkább szakít azzal, ami volt, valami nagyon újat hoz elő. Tehát ez vér nélküli forradalom.

Alapelve: Izrael nem idegen népként jött Palesztinába, nem bejött, hanem társadalmi átrétegződés eredménye. Tehát nem egy külső, idegen népcsoport, hanem a kánaánita lakosság, a helyben lévők társadalmi átrétegződésének eredménye. → Tehát a kánaánita városok hanyatlásnak indulnak. A társadalom peremén voltak az eladósodott kézművesek, elszegényedett parasztok, fölfüggesztett papok, stb. Ezek kénytelenek voltak elmenekülni, mert az erőszakos szerv (katonaság) működött. Ők a hegyekbe, a lakatlan területekre menekültek.

A kánaánita rendszer erősen hierarchizált volt, és sokistenhívő. Ezt hagyták ott, és létrehoztak a hegyekben egy egyenlősdű társadalmat, közösséget. (Egalitaliánus). Egyenlőséget biztosító közösség. Ez forradalmi tett volt. Ez a közösség új nevet adott magának: Izrael. A sokistenhit helyett egy Isten hitet vezettek be, az ősi semita Isten nevéből: Él → fel is vették a nevükbe: izra-él.

Új társadalom tehát és új vallás. A Biblia utal erre: az izraelita társadalom szabad, nem hierarchizált társadalom volt, csak a vallás kötötte össze őket, nem fizettek adót sem.

Tehát van ebben az elméletben igazság.

Délről, Egyiptomból bejött egy csoport Mózes vezetésével, akik az egyistenhitet gyakorolták, de JHWH névvel (persze ezt nem mondhatták ki, helyette: Úr → Adonai). Ők egyesültek a hegyvidéken ezzel az Izraellel. Maradt az egy Isten hit, JHWH-t azonosították Él-lel.

Az biztos, hogy Isten két legősibb neve e Bibliában: JHWH és *Elohim*.

Azért forradalmi, mert a régi helyett egészen újat hozott. Mózes csoportja kevés volt, a zöme a társadalmi átrétegződés eredménye.

(2) – egyszerű fejlődésmodell. A kánaánita városok tönkrementek, a lakosság lassanként új életlehetőséget talált. Tehát a kánaániták a tönkremenés után az izraeliták. A próféták hatására lassanként kialakult az egyistenhit. Ezen elmélet szerint Mózes kitalált személy. Akik ezt állítják, történészek, azok a Bibliának semmi történeti értéket nem tulajdonítanak. Szerintük csak az igaz, ami igazolható. Szerintük az angol Artúr király is legenda.

[NOTA BENE! – régen nem volt lényeges a mai értelemben vett történeti hitelesség, inkább az erkölcsi tanítás. Nem volt a mai értelemben vett történetírás.]

Nem tehetjük attól függővé egy esemény történetiségét, hogy archeológiai bizonyítékai vannak-e, mert akkor a történelem felét ki lehetne húzni.

ÉRTÉKELÉS

Tehát a *meglévő adottságokra ezt a három hipotézist lehet felépíteni* → mindegyikben van valami, de egyiket sem lehet kizárólagosan használni.

Vannak biztos dolgok:

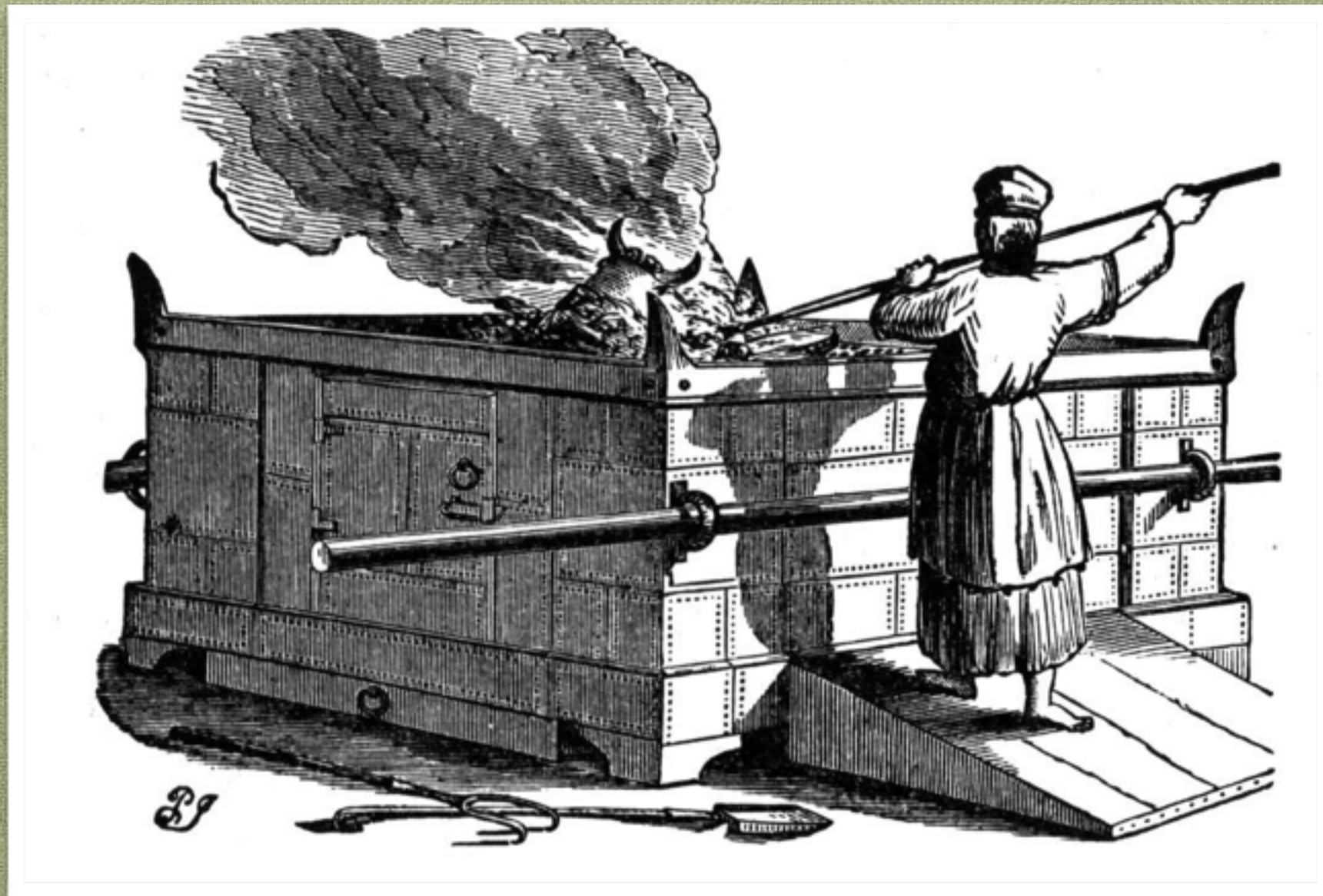
- ◇ A legalapvetőbb az, hogy a nem értelmezhető társadalmi rétegződéssel nemzetiségi ereje van. Kerülnek be olyan törzsek, akik nem közvetlenül rokon törzsek. Bekerülnek, megőrzik az emlékét. Tehát nem csak a városok átrendeződése.
- ◇ Annyira mélyen gyökerezik a szájhagyomány, hogy Egyiptomból szabadultak és kívülről jöttek, hogy nem tagadható. Se az ellentettje. Tehát nem kánaániták, legalábbis nem mind.
- ◇ Megengedhető: a harci jellegű honfoglalás csak csoportokra vonatkozott, a többiek a hegyvidékről kirajzva lassanként elfoglalták a hanyatló/ elpusztult városokat.

Túl kevés az adat, hogy biztosat állítsunk, de van valóságmagja mindegyiknek.

Fontos! A Biblia nem oknyomozó-történelmi mű. Más a *célja*. Azt mutatja be, hogy *hogyan dolgozik a dolgok mögött az Isten*. Ezt pedig nem tudjuk bizonyítani. Ez hit dolga. Sokat tudunk már az ókori keletről, de nem mindent.

VIDEÓ

sátor és templom

zsidóság

kultusz, Istentisztelet, ünnepek

A jeruzsálemi templom

Felépülése

- ❖ Isten Mózes idejében rendeli el az áldozatot (megnyilatkozás sátra)
- ❖ Dávid tervezi megépíteni, de csak Salamonnak sikerül (kb. 967-960)
- ❖ Jozija reformja teszi egyedüli áldozatbemutató helyé (Kr.e. 622)
- ❖ Kr. e. 587 - Babiloni fogság (a templom elpusztul - Nebukadnezár). Néhány évtizeddel később építik újjá (520k)
- ❖ egyéb templomok: Garizim hegye, Alsó-Egyiptom stb.
- ❖ Heródes építi újjá (Kr.e. 19-9) - nem egyszerű renoválás, hanem bővítés is. Kr.e. 9. újra felszentelik.
- ❖ A munkálatok igazából még Kr. u. 64-ig folynak
- ❖ 70 - a római hadsereg lerombolja

A templom mint gazdasági központ

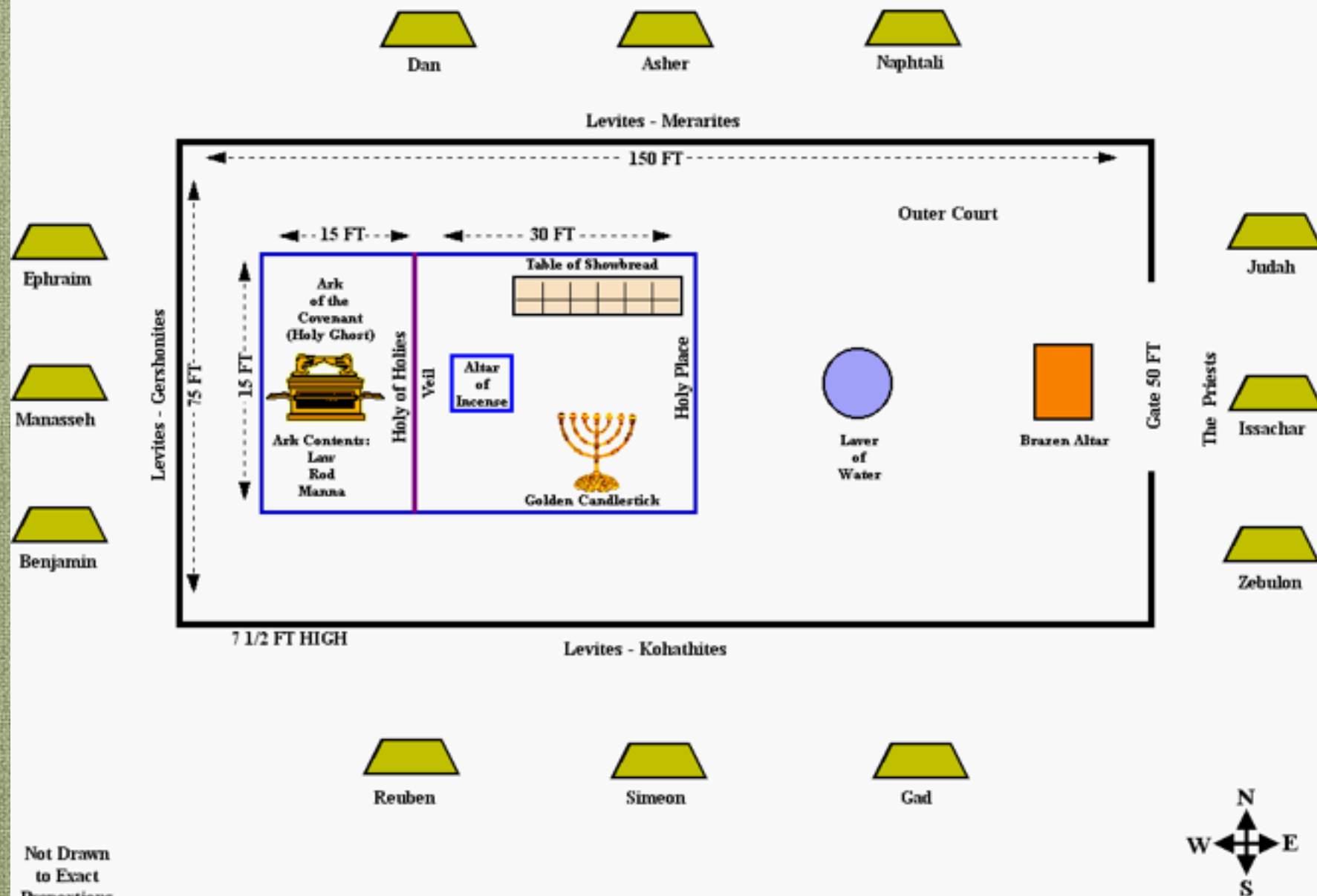
- ❖ rengeteg embert foglalkoztat
- ❖ adókat kezel (éves templomi adó, dézsma)
- ❖ gazdasági vállalkozások tartoznak hozzá: földeket kezel
- ❖ kölcsönt ad, az adósok lefoglalt vagyontárgyait kezeli
- ❖ irányítás: papi családok, “felső tízezer”
- ❖ és mindezek mellett: az égi és a földi szféra találkozása

- ❖ A templom és a benne található tárgyak a kozmosz pontos szerkezetét hívatottak visszatükrözni.
- ❖ az illatok oltára jelképezi a kegyelem gesztusát, dicsőítendő az eget Istenének tökéletes jóságát.
- ❖ A gyertyatartó hét ága a hét bolygót jelzi;
- ❖ Az Asztalon tizenkét ostya szimbolizálja a hónapokat, ezek a felajánlás ostyái
- ❖ A frigyláda a kerubok szárnya alatt található; Isten trónusa.
- ❖ A templom alapkövének kozmikus ereje van; Béthel kövével azonosítják, ahonnan Jákob a nyitott eget láthatta. (Genezis, 35,9) Ez a kő világközpont, olyan pont, ahol a földi és égi találkozik.
- ❖ A Templom elhelyezése a nyugatra néző bejárattal a katedrálisok mintájára maga is szimbólum. A Templom jelképezi a nyugatról keletre, vagyis a fény felé vezető utat. Szent, szimbolikus hely.
- ❖ A Templom mennyezete a csillagos égboltot ábrázolja: az éjszakai eget ábrázolja annak számtalan, szabad szemmel is látható csillagával.

- Maga Jézus is eljárt a templomba, valamint a tanítványok, ill. a korai kor keresztényei
- **Izrael sorsa**, nemzeti és vallásos élete **szoros kapcsolatban** volt a **Templommal**. Minden zsidó, bármikor és bárhol imádkozott, a Templom felé fordult (1Kir 8).
- Minden izraelita **20. életévétől** kezdve fizette a **templomadót**, (vö. Mt 17), melynek szent tized jellege volt. Mezopotámia zsidó lakta területein gyűjtötték össze az adót. A római hatóságok nem ellenezték
- A Dt 16,16 előírása értelmében a **zsidó ember** lehetőleg **évenként háromszor** **zarándokolt a Templomba: pünkösd, húsvét és a sátoros ünnep** alkalmából. (Ebben a nyílt szentélyek megszüntetése után engedményeket tesznek.) – J.F.: 63. Húsvét: 2 7000 000 zarándok
- A korábbi évszázadok folyamán **további Jahve templomok is léteztek**: Ezeket a vállalkozásokat **azonban a Jeruzsálem köré tömörülő zsidóság törvénytelennek tartotta**, (Bételi és Dámi szentély – Aranyborjú, magaslati helyek, amik ellenőrizhetetlenségüknél fogva elcsúsztak a bálványimádás felé) Hiszkija alatt Kr.e. 622-ben alakította ki a Deuteronomikus mozgalom a kultusz-centralizációt. - **Az egyetlen hely volt a világon, ahol az igaz Isten, Izrael Istene, jelenlétét kinyilvánította, s ahol híveit meghallgatta, és áldozati adományait elfogadta**

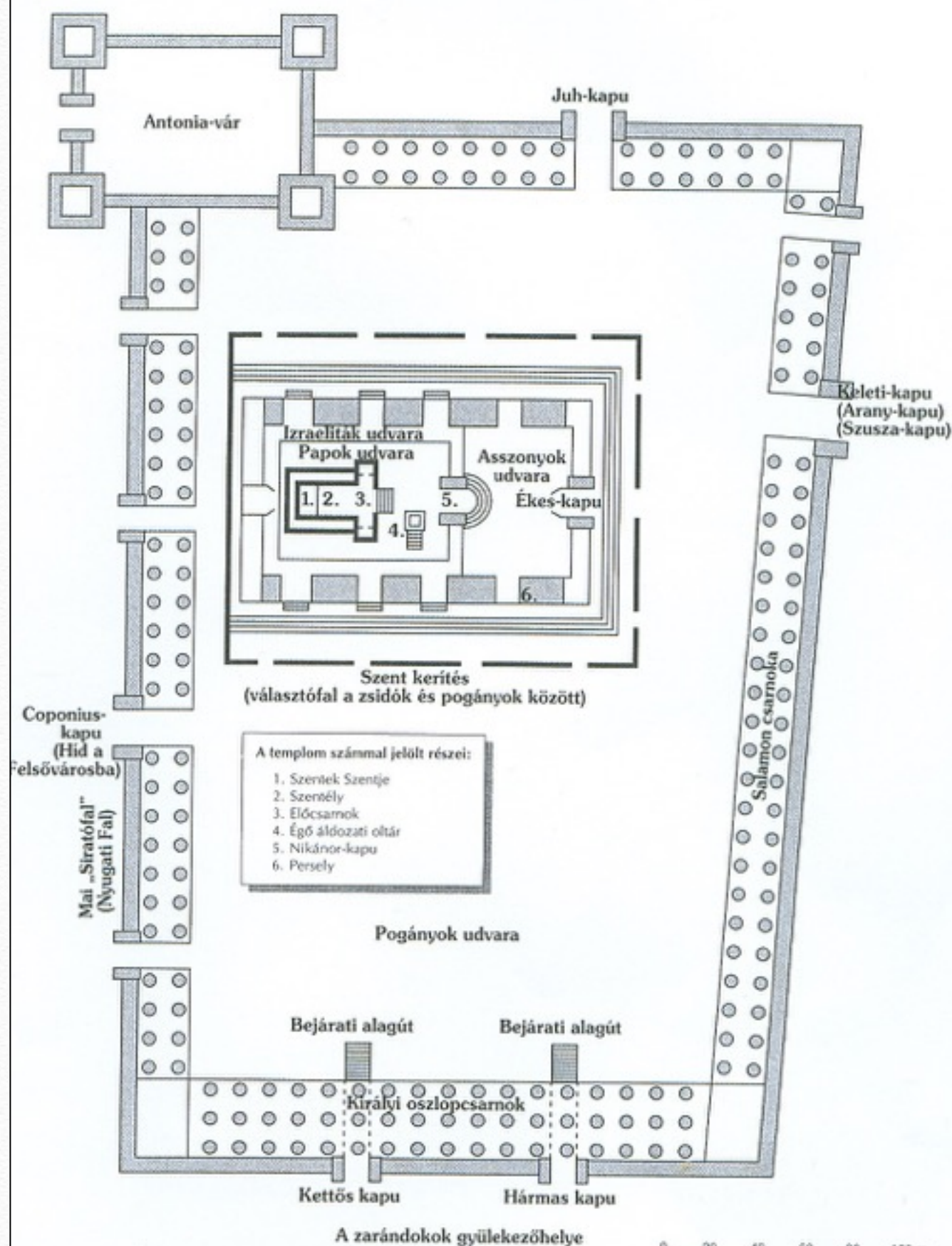
- **Név – teológia:** a nevét helyezte oda Isten, mert magát az egész világ sem lenne képes befogadni. (Ugyanis úgy gondolták, ha ismerték a nevet, akkor már befolyásolni tudták, lásd: ördög űzése. Tehát belső jelentése volt a névnek.)

The Tabernacle Plan

Részei

HERÓDES TEMPLOMA (a Templom-hegy)

Részei

- Az egész templomterület két egymástól világosan elhatárolt udvarra volt osztva, s ezeknek közös középpontja volt a szentély. A külső udvar a „pogányok udvara” volt, melybe mindenki beléphetett. Négy oldalról oszlopcsarnok vette körül. A keleti oldalon volt Salamon csarnoka. s a nyugati és északi csarnokhoz hasonlóan két oszlopsora volt.
- ❖ pogányok udvara - itt voltak a kereskedők (áldozati állatok, pénzváltók), és itt tanítottak a törvénytudók
- ❖ Belső udvar - görög/latin felirat
- ❖ itt már: asszonyok és férfiak külön

- ❖ A belső részre pogányok és körülméletlenek nem léphettek be
- ❖ Ennek a kapuja az Ékes-kapu, ahol ültek a koldusok
- ❖ Belső rész keleti felére az asszonyok léphettek be, nyugatira a férfiak
- ❖ harsona alakú perselyek: templomi kultusz számára szánt adományoknak, általában állt ott valaki, aki átvette, feljegyezte (nyilvános volt, hogy ki mennyit ad - szegény asszony két fillére)

- ❖ Fedett szentély, előtte égőáldozati oltár
- ❖ szentélyben: illatáldozati oltár, a folytonosan világító hétágú gyertyatartó, valamint a kitett kenyerek asztala, amelyre a papok minden szombaton 12 új kenyeret helyeztek.
- ❖ Szentek szentje: vastag függönnyel elválasztva (ide csak a főpap léphetett be évente egyszer, az Engesztelés napján, hogy a törvény által előírt engesztelési szertartást elvégezze)

a templom függönye kettéhasadt, felülről egészen az aljáig, (Mt 27, 51)
- ❖ Kr. e. 587-ig itt állt a frigyláda, ekkor elveszett
- ❖ Frigyládán: kappóret (aranylemez, az engesztelés táblája) - ezt kellett az áldozati állat vérével meghinteni
- ❖ A fogság után azt a követ hintették, ami egykor a láda állt

A kultusz

- ❖ **Lényege: áldozatbemutató (liszt, bor, olaj, illetve hibátlan állatok a felajánló anyagi lehetőségeitől függően), illatáldozat - tömjén - elégették**
- ❖ **áldozat célja: hála, engesztelés**
- ❖ **gyakorisága: minden nap**
- ❖ **a római korban: birodalomért és a császárért is áldozatot mutattak be (NEM neki!) - ezt szüntették be Kr. u. 66-ban, ez egyértelműen a lázadás jele volt**

A templommal kapcsolatos előírások

- ❖ A templom ellen beszélni Istenkáromlásnak számított (ld. Jézus pere)
- ❖ MTörv 16,16 - minden izraelita férfinak háromszor kellett Jeruzsálembe mennie (zarándokünnep)
- ❖ Templomadó: a kriáltság megszűnésével ebből tartották fenn a templomot
- ❖ A nap előző este kezdődött (sabbat péntek este)

A lelkiélet

A zsidó vallás főbb
ismérvei

a.Egyistenhit (monoteizmus)

- i.Minden más vallástól megkülönböztette őket.
- ii.**Büszkék voltak rá.** (Ha pogány földről hazaérkeztek még a port is lerázták a sarujukról.)
- iii.Belégük volt ivódva. („Istentelen”: Aki nem törődik Istennel)
- iv.**Eredete:** Nem ismert, de valószínűleg a *Jahve* hithez kötődik, és Ábrahámra visszavezethető (Amire Mózes adott megerősítést: atyáink Istene)
 - 1.**Eleinte monolatria v. *henotheizmus* volt:** egy istent tisztelnek, de a többit sem tagadják.
(Ps=Zsolt, Ps 86, 8; Ps 97,7; Ps 82; Bír 11, 24)
 - 2.Ez a monolatria elméleti monoteizmussá válik a Deutero-izaiásban. (6, 5: „***Csak egy Isten van***”), csak egyet imádni.
 - 3.Ez a zsidóság életét egyre jobban átítatta, és Jézus életében nem volt kérdés.

a.A szellemvilág létébe vetett hit

i.Kezdetől örökölte a zsidó vallás, jól megfért a Jahve – hittel.

ii.Ezeket az alacsonyabb rendű, természetfeletti létezőknek tartották, akik teremtmények és közvetítők Isten és ember között, Isten udvartartását alkotják (Jób 1), vagy éppen küldöttei és besegíthetnek e világ működésébe.

iii.Először az angyaloknak jó- és rosszhatást is tulajdonítottak (Ter 6,1), majd később alakult ki, hogy az angyalok és a démonok állandó küzdelemben vannak egymással.

iv.Babiloni és Perzsa hatásra megnő a szellemi lények jelentősége: Isten test nélküli teremtményei, szabad döntésükből lettek jók, illetve rosszak. (az apokrif Hénok könyve szól a letaszításról)

v.Az Ef és Kol –ban írja, hogy a teljes szellemvilág is mint minden alá vétetett Jézusnak (mert ekkorra már kitaláltak mindenféle angyalokat – pl. templomablak – őrző angyal, küszöbőre).

vi.Az emberre való hatásuk szerint két csoportba oszthatók (pozitív: angyalok, negatív: démonok):

1. Angyalok:

- a. A görög αγγελος (h.: mal ak) szó annyit jelent, mint követ, küldött
- b. Isten szolgálatában és az ember jó voltának szolgálatában állnak (pl. őrangyalok)

c. Számuk rendkívül nagy.

d. Az ősi szövegekben elnevezésük: Isten fiai.

e. Isten közelében vannak és az ember megsegítésén munkálkodnak.

f. Főangyalok – Neveik szimbolikus nevek, feladatukat szimbolizálják

- i. *Mihael* (Dán 12) – a mennyei seregek vezére

(„Ki (olyan) mint az Isten”)

- ii. *Raphael* (Tób) – „Isten gyógyít”

- iii. *Gabriel* (Dán 9,21) – a Kinyilatkoztatás közvetítője

(„Isten hőse”)

g. „Hierarchiájuk”:

- i. *Kerubok*: (ősi keleti szellemi lények)

a szent körzet őrzői, emberfejű, állat-testű, szárnyas lények. (vö. Ezekiel meghívó látomása, Paradicsomból való kiűzetés)

- ii. *Szeráfok*: Isten szentségét és dicsőségét hivatottak kiemelni. 3x2 szárnyuk van (2-el takarja a szemét félelmében, 2-el takarja a lábait, mert azok nem méltóak Istenhez, 2-vel repül) - Iz 6

- iii. *trónusok, fejedelemségek, hatalmasságok* (a korabeli felfogáshoz tartoztak)

h. Isten angyala

- i. Ősi szövegekben találkozhatunk vele, amelyeknél az egyes szám arra utal, hogy nem Istentől különböző lényeket jelöl, hanem magának Istennek egyfajta megjelenési formája.

- ii. Pl. Hágár (Gen 21, 8); Jákob áldása (Gen 48, 15-16)

1.Démonok

- a.Bukott angyalok, akik Isten ellen, az emberek erkölcsi és fizikai kárára vannak.
- b.Minden jó ellenfelei, meg akarják akadályozni az ember Isten felé haladását.
- c.Vezetőjüket a Szentírás szimbolikus névvel jelöli:
 - i.Sátán (Jelentése: ellenkező) – Jób 1, 7
 - ii.Azazel (Az Él istennév van benne a szóban és ez is az Istennel ellenkező szellemet jelöli.) – Lev 16,26
 - iii.Bélicial (Qumránban így jelölik a gonosz lelkek vezérét.)
 - iv.Belzebub (A rabbinikus tradíció gúnyneve: „legyek ura” – szárnyas, kígyó testű lény)
- d.Jézus korában a népi vallásosság sok mindent tulajdonított nekik
 - i.Az idegbetegségeket szívesen kapcsolták hozzájuk.
 - ii.Fizikai rossz okozói is.
 - iii.Betegségeket a démonok okozták (süketségdémon, vakságdémon).
 - iv.A zsidó felfogás szerint a pusztában van.
- e.Lakóhelyük: sivatag, puszták – nem életre való, hiszen a gonosz lélek az élet ellen van.

a.A túlvilági jutalom és büntetés kérdése

i.zsidó vallásban sokáig nem volt kinyilatkoztatva

1.Úgy hitték, Isten e-világon intézi a jutalmat és a büntetést

2.Halottak egy részük az árnyékvilág (Seól) lakói, ahol minden szürke, érdektelen (*röfaím* - árnyék)

3.Az ember élete végén a *Seólba* kerül (föld alá)

4.Később αἰδης -szel azonosították, vagyis a pokol tornácával.

5.Kr.e. II. sz.-ban jelent meg a túlvilág vigaszként – másvilági jutalom ill. büntetés.

a.Dán 12, 2kk - föltámadás (jók – jutalom; gonoszak-büntetés)

b.Bölcs 2, 23; 3, 1-5– a lélek halhatatlansága

c.2Makk 12 – Pénzt küld az amulettet viselő elhunyt hívekért való imádságért

6.Qumrán – örök jutalom

7.Hénok – egyetemes világvégi ítélet

8.A túlvilági létet, és a feltámadást főleg a farizeusok vallották, a szadduceusok pedig tagadták.

a.A Messiásvárás és Eszkatológia (röviden)

- i.Excata = A végső dolgok.** Hogy ez a teremtet világ végül beteljesül, nem lesz bűn stb., - a teljesség, - a tökéletesség ideje.
- ii.Messiás = fölkent.**
- iii.Messianizmus – A Dávidi próféciáknál található ígérekhez kötődik.**
- iv.Testimónia vagy florilégium – Így nevezik az íráshelyeknek azon különgyűjtött gyűjteményét, amik a messiásról szólnak.**
- v.Eljön, hogy helyre állítson mindent.**
- vi.Előtte eljön Illés, aki anno a tüzes szekéren elragadtatott.**
- vii.Qumránban kettős Messiást várnak, egy politikait (Dávid fia) és a Papi Messiást. Tehát először harc, majd bevonulás.**
- viii.Végítélet (igazak és bűnösök) jók és rosszak megítélése. (pl. a korai keresztények közelre várták Krisztus II. eljövetelét.)**

A Messianizmus és eszkatológia (részletesebben)

Masah - Masijah (héb); Χριστος (gör) = Fölkent (a Krisztus)

Σωτηρ = megváltó (későbbi jelző, ez a Messiás „feladata”; a 60-70-es évektől alkalmazták, görögül)

♣ Messianizmus

- **Ószövetségi remény:** Messiás eljövetele, személyes tevékenysége és a választott nép végső győzelme ellenségei felett.
 - 2Sám 7! – mindezeknek az alapja (a Dávidi ígéret)
- A Messiás-várás próféciái állandóan változtak, fejlődtek
- **Távol állt a zsidó gondolkodástól egy megvetett, szenvedő Messiás**
 - (Iz 53, Zak 12, Mk 8,31)
- A Római Birodalom megjelenése felerősítette a várakozást
- A farizeusoknál volt erős, a szadduceusoknál nem volt jellemző
- Jézus korában felfokozódott a messiás-várás, és álmessiasok léptek fel (Gallileai Theodás v. Júdás) – oka: nehezen viselik el a római uralmat maguk fölött
 - Jn 1,19 – Keresztelő Jánosnak felteszik a kérdést: „Ki vagy te?”
 - Jn 4,25 – A samariai asszony töprengése: „Tudom, hogy eljön a Messiás.”
 - Jn 6,15; Jn 10,24 – a tömeg lelkesedik, hogy királlyá tegye a csodatevőt
 - Lk 7,19 – „Te vagy az, akinek jönnie kell?”
 - Jos. Flavius: Bel Jud 6,5,4 – a zsidó háború egyik oka a szentírás kétértelmű jövődölései, mely szerint a zsidók közül egy ember az egész világ ura lesz

1. A törvény

- **Mózesre vezeti vissza a zsidó tradíció a nép életét korlátozó, Istentől származó rendelkezéseket.**
- **Jahve és Izrael közötti konkrét kapocs.**
- **Ugyanazon vallási tisztelettel övezték, mint Jahvét, ezért tökéletesnek és megváltoztathatatatlannak tartották.**
- **A csapásokat (mint pl. Babiloni fogság, Jeruzsálem pusztulása) is a törvény be nem tartásával magyarázták.**
- **Igyekeztek egyre szigorúbban venni és egyre precízebben magyarázni - ebből lettek a szóbeli magyarázatok, amelyeket a papok készítettek. (nem egy esetben túlzott szigorítások: Jahve nevének kimondása, a szombati pihenés megtartása)**
- **Kialakult Jézus korára az írott Tóra(= a törvény írásban) és a szóbeli Tóra (vagy hagyomány), az írott Tóra „védőkerítése”(amit később leírtak =talmud)**
- **Főpapok, szadduceusok csak az írott Tórát tartják be, míg az írástudók és farizeusok a szóbelit is.**
- **A 613 parancsot kora gyermekkortól kezdték tanítani. (365 negatív, 48 pozitív előírás)**
- **Megnőtt a zsinagógákban az olvasottság szerepe, a törvény tisztelete miatt - életük alapja**

Pl.: Isten nevének kimondása

- **nincs benne a Szentírásban, hogy nem szabad**

- a hagyomány alakította így, a II. parancsból

Jahve – egyszer évente a főpap mondhatta ki

Elohim – csak liturgikus keretek között volt használható

Ezek helyett *Adonáj*-t (úr) mondtak

2. Egyéni vallásosság

a. Imádság

- Az egyéni élet megszentelése
- Zsoltár imák (nemcsak liturgikus keretek között) – az egyéni jámborság fő táplálói
- Deut 6,5: Jézus is idézi – a főparancs
- Naponta 3x kellett elrecitálni a Sömaj-t (Halld Izrael) – hitvallás, ami emlékezteti a parancsok betartására.
- Naponta el kellett mondani a Sömone eszré-t, ami 18 könyörgés.
- Előszeretettel használtak mindenre áldásokat (Tób).

b. Szombaton zsinagógai istentisztelet, és a Tóra tanulása.

c. Egyéb vallási cselekedetek

- Böjt
- Tized, templomadó
- Alamizsnálkodás
- Az irgalmasság cselekedetei: Szeretetcselekedetek gyakorlása (halottak eltemetése, árvákról való gondoskodás, vendégszeretet...) – vö. Genesis – Isten szeretetcselekedetei az emberek iránt.

3. Külső jelei

- a. **Körülmetélkedés** – a hitbeli hovatartozás jele, a fogság idején vált megkülönböztető jellé
- b. **Tisztálkodási előírások és tisztálkodások**
 - Tiszta ill. tisztátalan állatok
 - Minden zsinagóga előtt volt egy kút
- c. **Öltözködési formák v. Testre szabott külső jelek**
 - **Mezúza:** Az ajtófélfára szegezett díszes tok szentírási idézettel (Deut 6, 8kk), leggyakrabban a Söma felirattal.
 - **Imaszíj v. Töfilím:** Imádságokkor fejre köthető, elején tasakkal és a parancs egy részét tartalmazta. Csak férfiak használták.
 - **Cicít: köntösön lévő bojt.** (Numeri 15, 38) Manapság zakón is előfordulhat.
 - **Imasál v. Tallít:** Fehér- fekete csíkmintás sál, amire szintén varrhattak cicít is.
 - **Kípa v. imasapka:** kis fejfedő (sábesz ➤ a szabbat népi neve), a 3-4. sz.-ban alakult ki, hogy fedetlen fővel nem lehet Isten elé állni. Eleinte prémes sapka, majd kalap. Manapság fekete v. barna színű „pileolusszerű” fejfedő.

Az ünnepek

A szombat (sabbat)

שבת

- ❖ A szombat héber neve sabbat (abbahagyni, megnyugodni)
- ❖ a hét 7. napja (amennyiben az első a vasárnap)
- ❖ nyugalom ideje: semmiféle szolgai munkát nem lehet végezni
- ❖ kezdete: péntek este, naplemente után
- ❖ előkészületi idő: péntek délután, amikor felkészültek (pl. előre megfőztek mindent)
- ❖ A Misna (“szóbeli tan” a Tórához kapcsolt magyarázatok és rendelkezések) 39 tiltott munkát sorol fel (pl. csomó kötés)
- ❖ néha emberiességi okokból, vagy más parancs miatt feloldották a tilalmat (pl. szülő asszonynak segítettek)
- ❖ háború: önvédelemből lehetett, de nem támadhattak

A zarándokünnepek

- ❖ 1. Pászka (niszán hónap 14-én)
- ❖ két, eredetileg független ünnep kapcsolódott össze: pásztorok ünnepe (bárányt áldoztak), földműves ünnep kovásztalan kenyerek ünnepe (árpaaratás zsengéjét)

- ❖ pászkalakoma: keserű saláta, kovásztalan kenyér, bor, egyéves, hibátlan bárány
- ❖ kehely - a családfő mondott felette áldást
- ❖ liturgikus kérdés: “Miben különbözik ez az éjszaka a többi éjszakától?” - válasz: Egyiptomi szabadulás és Hallél zsoltárok (113-114)
- ❖ megemlékezés a zsidó hit szerint egyben jelenvalóvá tétel
- ❖ Minden nemzedéknek úgy kellett tekintenie magát, mintha ő maga is kivonult volna Egyiptomból
- ❖ Felidéznek: teremtés, Ábrahám szövetségét, Egyiptomi kivonulást, Messiási ígéreteket

2. Pünkösd

- ❖ A pászkat követő 50. nap “hetek ünnepe”, mert hét héttel a pászka után következett
- ❖ a búzaaratás első termését ajánlották fel
- ❖ a törvény Sinai hegyen történt átadásával hozták összefüggésbe

3. A Sátoros ünnep

- ❖ eredetileg az őszi terménybetakarítás végét jelezte, hálaadási ünnep volt
- ❖ hét napig tartott, sátrakban laktak (vándorlásra emlékezve)
- ❖ papok: Siloe-patakából vizet merítettek, amit az égőáldozati oltárra öntöttek, az oltár körül processziót tartottak
- ❖ esténként kandelábereket gyújtottak
- ❖ a hetedik napon nagy ünnepélyességgel zárták az ünnepet

Jóm hakkippurím - Engesztelés napja

- ❖ a sátoros ünnep előtt tartották
- ❖ szigorú böjti nap
- ❖ A főpap először a saját bűneiért engesztelésül egy bikát ajánlott fel, a nép bűneiért egy kost, utána egy másik kosra ráolvasta a nép vétkeit és kikergette a pusztába
- ❖ ezen a napon lépett a Szentek Szentjébe, és az áldozati vérrel meghintve engesztelt

későbbi ünnepek (ószövetségi kor vége)

- ❖ purim - Eszter könyvében elbeszél
szabadulás ünnepe
- ❖ hanukka - fény ünnepe, a Jeruzsálemi
templom Makkabeus Júdás által Kr. e.
164-ben végbevitt újra
felszentelésének emléknapja

2„Szólj Izrael fiaihoz és közöld velük: Ha valaki nem szándékosan vét az Úr valamelyik parancsa ellen, és e tiltott tettek közül elköveti az egyiket (akkor ez a teendő): 3Ha a fölKent pap vétkezik, s ezzel a népet is bűnbe viszi, ajánljon fel az Úrnak az elkövetett bűnért egy bikát, egy hibátlan szarvasmarhát áldozatul a bűnért. 4Vezesse a bikát az Úr elé, a megnyilatkozás sátorának bejáratához, tegye kezét a fejére és áldozza fel az Úr előtt. 5Azután a fölKent pap vegyen egy keveset a bika véreből, és vigye be a megnyilatkozás sátorába. 6Mártsa ujját a vérbe, és hintse meg hétszer a szentély függönyét az Úr előtt. 7Azután a pap kenjen egy kevés vért a megnyilatkozás sátorában az Úr előtt füstölgő illatáldozat oltárának a szarvaira, majd a bika egész vérét öntse az égőáldozat oltárának lábához, amely a megnyilatkozás sátorának bejárata előtt van. 8A bűnért feláldozott bikának a hájából vegye el a következőket: a beleket borító hájat, a belek fölött levő egész hájat, 9a két vesét a hozzájuk és a vékonyakhoz tartozó hájjal együtt, a májra és a vesékre tapadó egész hájat – 10mindezt úgy, mint a közösségi áldozat bemutatásakor –, és a pap égesse el ezeket a részeket az égőáldozat oltárán. 11A bika bőrét, egész húsát és fejét, lábait, beleit, ürülékét,

B) Izrael közössége.

12az egész bikát vitesse a táboron kívül egy tiszta helyre, ahová a zsíros hamut szokták önteni. Itt égesse el egy rakás fán. Azon a helyen kell a bikát elégetni, ahová a zsíros hamut szokták önteni (Lev 4)

papság

Az Úr így szólt Mózeshez: 2„Vedd magadhoz Áront a fiaival együtt, továbbá a ruhákat, az olajat, a bűnért való áldozati bikát, a két kost és a kosár kovásztalan kenyeret. 3Azután hívd össze az egész közösséget a megnyilatkozás sátorának bejáratához.” 4Mózes teljesítette az Úr parancsát; a közösség egybegyűlt a megnyilatkozás sátorának bejáratánál, 5és Mózes így szólt hozzájuk: „Nézzétek, az Úr parancsára ezt kell tennünk.” 6Azután hívta Áront és fiait, és megmosta őket vízzel. 7Ráadta az inget, átkötötte övvel, ráterítette a köntöst és ráadta az efodot, majd átvetette rajta az efod szalagját, és így megerősítette rajta, 8azután ráerősítette a melltáskát, s beletette az urimot és a tummimot. 9Fejét befödte turbánnal, s a turbán elejére tűzte az aranylemezt, a szent diadémot, ahogy az Úr Mózesnek megparancsolta. 10Ezután Mózes vette az olajat, és megkenéssel fölszentelte a hajlékot s mindazt, ami benne volt. 11Hétszer meghintette az oltárt, megkenéssel fölszentelte az oltárt és fölszerelését, a medencét és talapzatát. 12Olajat öntött Áron fejére, és a kenettel fölszentelte. 13Majd Mózes odahívta Áron fiait, rájuk adta az inget, átkötötte az övvel, fejükre tette a turbánt, ahogy az Úr megparancsolta Mózesnek. (Lev 8)

Make a plate of pure gold and engrave on it as on a seal: HOLY TO THE LORD. Fasten a blue cord to it to attach it to the turban; it is to be on the front of the turban. It will be on Aaron's forehead, and **he will bear the guilt** involved in the sacred gifts the Israelites consecrate, whatever their gifts may be. It will be on Aaron's forehead continually so that they will be acceptable to the LORD. - Exodus 28:36-38

Turban

Plate (Diadem)

Take two onyx stones and engrave on them the names of the sons of Israel in the order of their birth—six names on one stone and the remaining six on the other. Engrave the names of the sons of Israel on the two stones the way a gem cutter engraves a seal. Then mount the stones in gold filigree settings and fasten them on the shoulder pieces of the ephod as memorial stones for the sons of Israel. Aaron is to **bear the names on his shoulders** as a memorial before the LORD.

- Exodus 28:2-5

Fashion a breastpiece for making decisions - the work of a skilled craftsman. Make it like the ephod: of gold, and of blue, purple and scarlet yarn, and of finely twisted linen. It is to be square - a span long and a span wide - and folded double. Then mount four rows of precious stones on it. In the first row there shall be a ruby, a topaz and a beryl; in the second row a turquoise, a sapphire and an emerald; in the third row a jacinth, an agate and an amethyst; in the fourth row a chrysolite, an onyx and a jasper. Mount them in gold filigree settings. There are to be twelve stones, one for each of the names of the sons of Israel, each engraved like a seal with the name of one of the twelve tribes. ... Whenever Aaron enters the Holy Place, **he will bear the names of the sons of Israel over his heart** on the breastpiece of decision as a continuing memorial before the LORD.

Tunic

Breastpiece

Ephod

Robe

2. A papság

- A kultikus, vagy liturgikus **templomszolgálatot** a papság végezte.
- Származásuk:
 - Tradíció szerint a Levita, törzsi papság volt a zsidóknál, de azon belül **Dávid király óta Szádok főpap nemzetsége a jelentős.**
 - A papok **Áron** leszármazottai voltak, s zárt kasztot alkottak.
- A papi osztály élén a főpap áll, aki Jeruzsálemben működött
 - Eleinte e hivatal egy életre szólt
 - Róma beavatkozása óta, a heródesi időkben a főpapság hatalma csökkent, s a rómaiak, és Heródes tetszés szerint nevezte ki és váltotta le a főpapokat. 65 esztendő alatt 15 főpap váltotta egymást. Ezek között volt Annás (Kr.e. 6-tól Kr.u. 15.-ig) és Kaifás Kr.u.18-36-ig.
 - Csak ő léphetett be a **szentélybe évente 1 alkalommal** (Jónkippurkor, az engesztelés napján) és mondhatta ki a Jahve nevet)
 - A Kr.u. I.-sz-ban a főpapnak mind a vallási, mind a nemzeti életben döntő szerepe volt. **Az uralkodó hatalma csak a Jeruzsálem körül lakókra terjedt ki. A Főpap azonban egész Izrael legfőbb kormányzója volt.**
 - A főpap feje volt a Főtanácsnak, a Szanhedrin-nek (sinedrion) annak a testületnek, mely a Törvény megtartásán örködött. Az engesztelés liturgiáját csak a főpap végezhetette.
 - A főpapok leválthatóak voltak, de rangjuk megmaradt.

A főpap öltözetéke

- Hosszú, fehér ing (III.-IV.-V. században átjön a kereszténységbe)
- Efód: A főpap felső ruhája, amelyet 2 drágakő fogott össze a 12 törzs nevével. Elöl melltáska volt, benne két kavics az igaz döntés érdekében (az urím, és tumin)
- Turbánszerű fejdísz – Kódes Ladonáj = Szentség az úrnak

- Papok:

- A papok 22 osztályba sorolva hetenként váltották egymást a templomi szolgálatban.
- Csak a papoknak volt joga áldozatot bemutatni és tisztulási szertartásokat végezni.
- A liturgikus cselekményeket kényszerítően pontos rítusokkal végezték.
- Sok pap Jeruzsálemben lakott, mások a környéken.
- A Templom funkcionáriusaiként az áldozati adományokból éltek. (Lev 2!)

- Leviták:

- A tulajdonképpeni kultuszban nem vettek részt.
- Feladatuk volt az eszközök tisztántartása, a kapuk őrzése, a rend fenntartása.
- A papok udvarába ők sem léphettek.

3. Áldozat

a. Általános jellemzői

1. **Az áldozat a kultusz fő alkotóeleme.**

2. Az áldozat Isten fölsége előtti hódolat, de egyben **engesztelő eszköz is a nép bűneiért.**

b. Fajtái:

1. **Mínhá – Vér nélküli áldozat** (liszt, lisztláng – (nagyon finomra őrölt liszt), kenyér, fűszerek feláldozása, ill. illatáldozat)

2. **Véres áldozat**

a. **Sölámin** – Békeáldozat, bűnért való áldozat

b. **Holokausz** – (görögből Ολοκαυστ) – **Egészen eléggő áldozat** (reggel ill. este mutatták be)

Nehezen érthető részek, fordítási érdekessegek I.

lehet beküldeni kérdést!

Katolikus fordítás:

1 Harmadnap menyegzőt tartottak a galileai Kánában, amelyen Jézus anyja is ott volt. 2 Jézust is meghívták a menyegzőre, tanítványaival együtt. 3 Amikor fogytán volt a bor, Jézus anyja megjegyezte: „Nincs több boruk.” 4 Jézus azt felelte: „Mit akarsz tőlem, asszony! Még nem jött el az én óráim.” 5 Erre anyja szólt a szolgálóknak: „Tegyetek meg mindent, amit csak mond!” (Jn 2)

Károli Gáspár:

És elfogyván a bor, a Jézus anyja monda néki: Nincs boruk. 4 Monda néki Jézus: Mi közöm nékem te hozzád, oh asszony? Nem jött még el az én óráim.

Magyar Bibliatársulat:

Amikor elfogyott a bor, Jézus anyja így szólt hozzá: Nincs boruk. 4 Mire Jézus azt mondta: Vajon énrám tartozik ez, vagy terád, asszony? Nem jött még el az én óráim.

⁴ καὶ ¹ λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς ¹ Τί ¹ ἐμοὶ καὶ σοί, γύναι; οὐπω ἤκει ἡ

zsinagóga,
szinédrium,
írástudók

zsinagóga

- 1.A görög συναγωγή szóból származik, **jelentése: összejövétel, közösség**
- 2.Josephus Flavius Σαββατειον-nak is nevezi
- 3.A zsinagógák annak köszönhetik eredetüket, hogy a babiloni fogság alatt **a zsidók templom és kultusz híján közös imádságra és a Tóra olvasására összegyűltek.**
- 4.A rabbinista hagyomány szerint Jeruzsálemben **480 zsinagóga működött** (minden nagyobb palesztinai városban).
- 5.**Formája**
A szokásos típus négyszögletes terem volt. Kettős oszlopsor három hajóra osztotta. A terem előtt rendszerint átrium állott medencével. Idővel figurális elemekkel díszítették; egy kárpit mögött kisebb fajta szentély volt, melyben „frigyláda” volt a Tóra-tekerccsel; a frigyláda és a pult közti helyet előkelőbbek számára tartották fenn.
- 6.A nők az erkélyen foglaltak helyet. A **gyermeket** valamely oldalhelyiségben oktatták.

1. A zsinagóga nem volt templom, s benne így **nem mutattak be áldozatot. Szolgálattevő papsága sem volt. Az írástudók magyarázták a textust, s intézték a „vigasztalás szavait” a közösséghez** (ApCs 13,15; Zsid 15,33)
2. Az Istentisztelet menete: **ima, egy, vagy több fejezet az Írásból; oktatás és magyarázat.**
 - a. A „Sema” recitálásával kezdődött a Tóra egy részének felolvasása (*mint a kat. Misén az evangélium*)
 - b. **Majd a prófétákból olvastak fel** (Haftara – Tórához rendelt prófétai rész (*mint a kat. Misén a szentlecke*)). A palesztinai hallgatóság számára **héberül**, a diaszpórában élők számára **görögül. Palesztinában** a felolvasás után **arám nyelvre fordították az elhangzottakat.**
 - c. Ezután következett a magyarázat. Az előljáró néha felkért erre valakit, máskor önként jelentkezett valaki. (ApCs 13,5)

1.Jelentősége

- a.**A kultuszcentralizáció miatt a neveltetés miatt fontos** (helyben a vallási élet közösségi formájának megélése)
- b.Diaspora zsidóság még kevésbé tudott Jeruzsálembe menni
- c.Bár a templomot lerombolták, a zsinagógák megmaradtak, **ennek köszönhető, hogy a zsidó nép és a vallásos hite tovább tudott élni.**

2.Keletkezésük: Kr.e. II.-I. század

3.A zsinagóga fő helye: Mózes széke

4.A zsinagóga tisztségviselői:

- a.A zsinagóga **előljárója** : (Αρχισυναγωγος – Árhiszünagógosz)
- b.A **titkár** : (Γραμματευσ – Grámmáteusz)
- c.A **Vének Tanácsa** (Ők szabták meg általában a dolgok menetét.)
- d.És a **Gondnok**

5.Mikveh – a zsinagóga előtti fürdő

- a.Leggyakrabban kút
- b.**Az út utáni tisztulás miatt**

A szinedrium (Főtanács)

1. **A rabbinista hagyomány Mózeset tekintette a szinedrium megalkotójának** a Szám 11, 16.24-re való hivatkozással. (ahol Mózes kiválaszt 70 vént)
2. **A királyság megszűnésével a zsidóság politikai vezetősége is ez lett**
3. **A Szünédrión (Συνεδριον) jelentése: összejövetel, gyűlés**
4. **Eredete:** Nagy Antióchus (223-187) óta létezett, Nagy Heródes kiirtotta (Josephus Fl. szerint), de újra alakult, ebben a szenátusban (Újszöv: synedrion, presbyterion, gerusia) papok és laikusok foglaltak helyet, szám szerint 70-en A főpap, a 71. tag, de iure és de facto elnökölt.
5. **Tagjainak száma 70 vén, + 1 főpap (eredete: Mózes + a kijelölt 70 vén)**
6. **Tagjai 3 csoportba tömörülnek**
 - a. **a főpapok**(vezető papi családok) és papi családok : Αρχιερείς
 - b. **öregek**, nép vénei, a laikus nemesség képviselői : Πρεσβύτεροι
 - c. **Írástudók, törvényt magyarázók, farizeusok**
7. **Feladatai:**
 - a. **A Törvény és a Hagyomány őrzői**, a zsidó nép vallási életét érintő minden ügyben **ítélkeztek**. Tehát kötelező volt mindenki számára.
 - b. A szinedriumnak volt **saját Őrsége, rendőrsége**; a **Törvény áthágóit megfenyíthették**, bebörtönözhatték, sőt ki is zárhattak egyeseket a közösségből. (Jn. 9,22) **Halálos ítéletet csak Róma képviselőjének engedélyével hajthatott végre.** (Jn. 18,31)

az írástudók

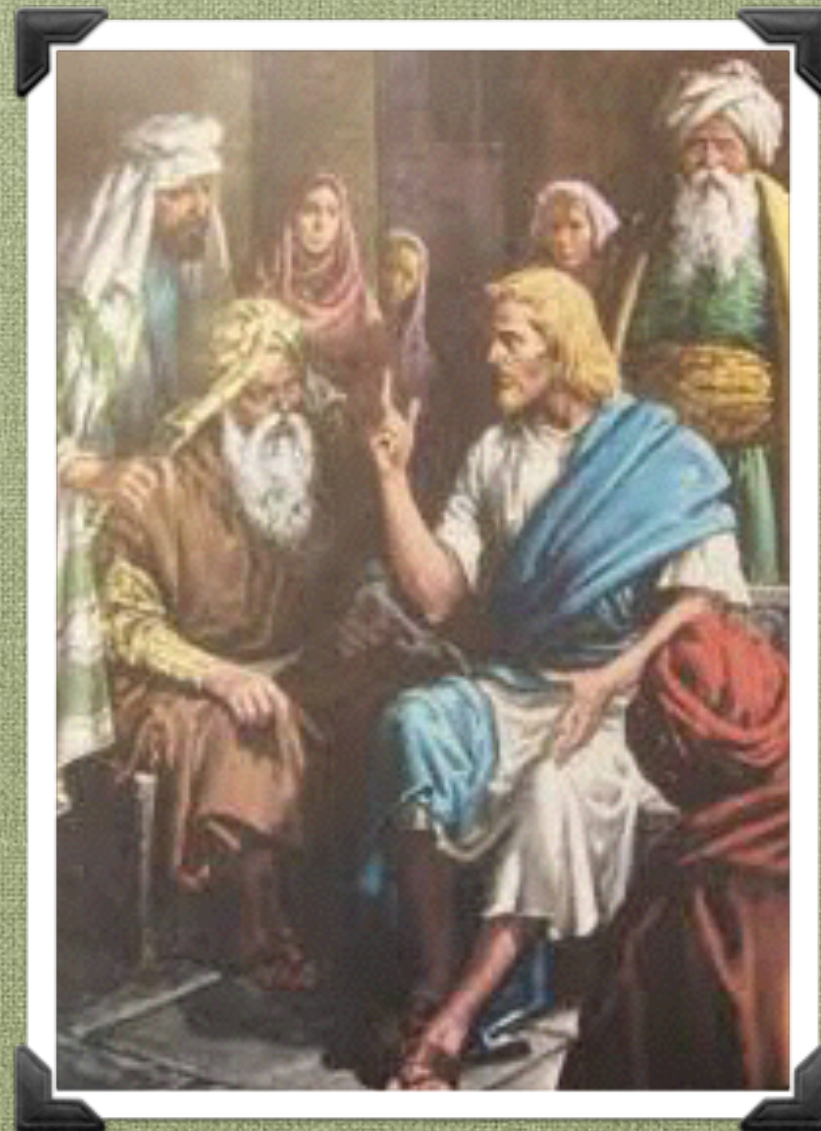
- 1.vizsgálják a törvényt és a megtartással való problémákkal foglalkoznak
- 2.**Az írások kezelői elsősorban a királyi udvarban** (krónikás könyvek, királyi rendeletek)
- 3.**Eredetüket Ezdrás paphoz kötjük**
- 4.**A babiloni fogság után ők készítették a törvények másolatát és magyarázatát** (Ez időszak alatt sokkal szigorúbban értelmezték a törvényt és aprólékos, kerítésszerű szabályzatokkal látták el)
- 5.Befolyásuk a fogság óta állandóan növekedett, **Jézus idejében vitathatatlan nagy tekintélynek örvendtek.** – Jézus is nyilatkozott róluk. (Mt 23,23).
- 6.Tevékenységük két területre terjedt ki: **bölcsességtanítók és jogászok voltak egyben.**
 - a.A fogság utáni gazdag bölcséleti irodalmat teremtetek (vö. Sir 39, 1-15)
 - b.**Általános ismerői a jognak, nekik köszönhetjük a Tóra végleges lezárását.** – a jog ismeretét Ezdrás paphoz kötjük. (Ez 7,6)

1. A szóbeli hagyomány ápolói, a végrehajtási utasítások készítői
2. Jézus idejében **2 jelentősebb iskolájuk** működött (A Misnából és a Talmudból tudjuk):
 - a. **Rabbi Hillél: enyhébb megoldások és szelídebb döntések híve**
 - b. **Rabbi Sammai: szigorúbb megoldások hívei**
3. Az írástudók és a bölcsesség tanítók között nem volt ellentét.
 - a. A bölcsesség tanítók a zsidóság jámborságát növelték,
 - b. az írástudók a Törvényben és a Hagyományban lefektetett alapstruktúrák fennmaradását biztosították.
4. Nem minden írástudó tette magáévá a farizeusi nézeteket. némelyik közülük a szadduceusokhoz tartozott, Jézus is megkülönbözteti őket.
(vö. Mt 23,1 v. Lk 11,46)

A KÉT ISKOLA KÜLÖNBSÉGÉRŐL - MIK A VÁLÁS FELTÉTELEI?

3Akkor odamentek hozzá a farizeusok, hogy próbára tegyék. Ezt kérdezték: „El szabad a férfinak bármilyen okból bocsátania a feleségét?” 4Így felelt: „Nem olvastátok, hogy a Teremtő kezdetben férfinak és nőnek teremtette őket, 5és azt mondta: Ezért a férfi elhagyja apját, anyját, a feleségéhez ragaszkodik, és egy test lesz a kettő? 6Most már többé nem két test, hanem csak egy. Amit tehát Isten egybekötött, azt ember ne válassza szét.” 7De azok mondták: „Miért adta akkor Mózes azt a parancsot, hogy elbocsátáskor adjunk válólevelet?” 8„Mózes szívetek keménységére való tekintettel engedte meg nektek, hogy elbocsássátok feleségeket – felelte –, de kezdetben nem így volt. 9Mondom nektek: aki elbocsátja feleségét – hacsak nem paráznasága miatt (porneia) –, és mást vesz el, házasságot tör. Aki elbocsátott nőt vesz el, szintén házasságot tör.” 10A tanítványok megjegyezték: „Ha így áll a dolog a férj és feleség között, nem érdemes megházasodni.” 11Erre így válaszolt: „Csak az fogja ezt fel, akinek megadatott. 12Van, aki azért képtelen a házasságra, mert úgy született. Van, akit az emberek tettek a házasságra alkalmatlanná. Végül van, aki a mennyek országáért önként mond le a házasságról. Aki fel tudja fogni, az fogja fel!” (Mt 19)

Farizeusok, szaddúceusok, esszéneusok

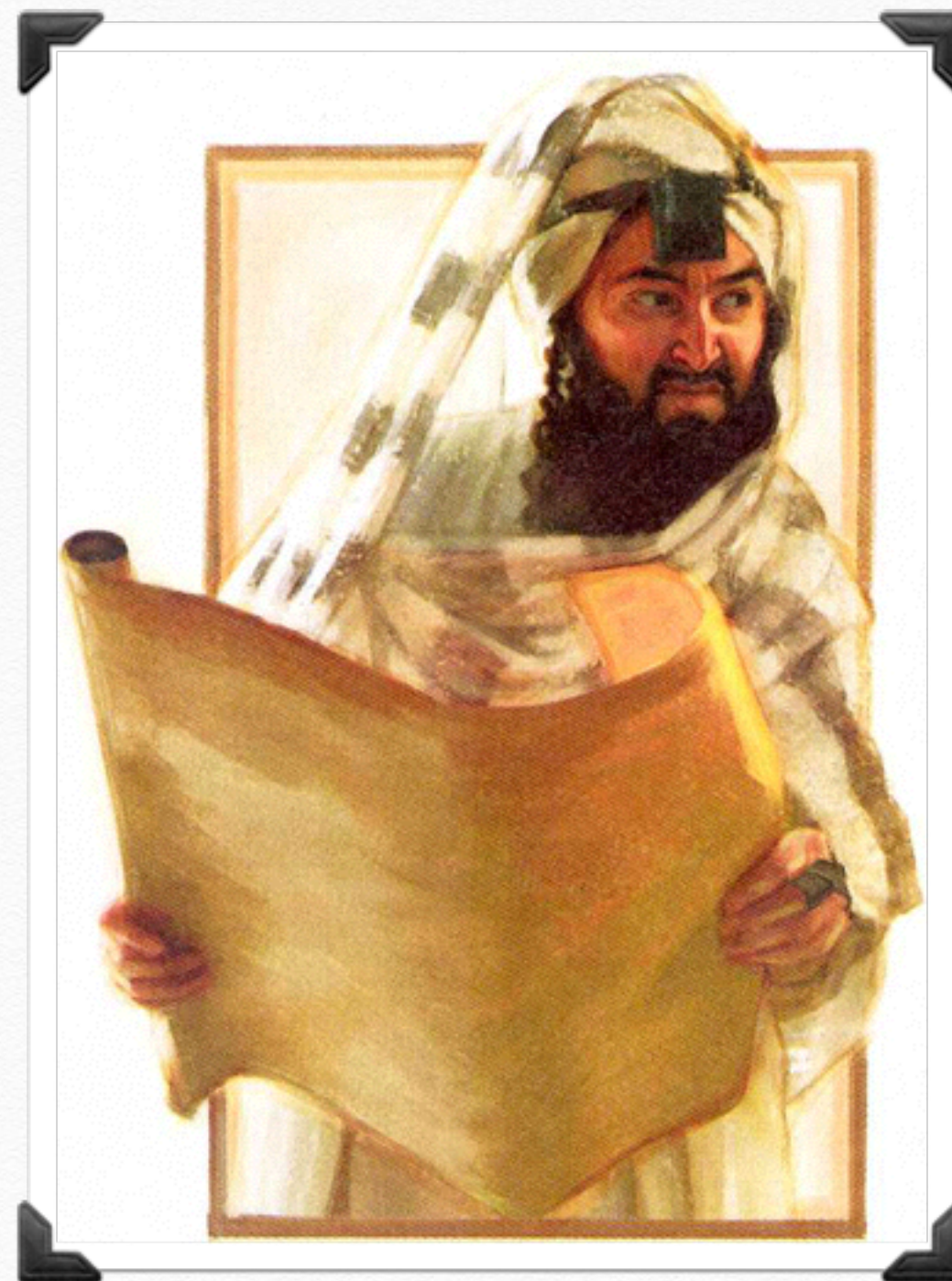

1Jézus ekkor a néphez és a tanítványokhoz fordult, 2ezekkel a szavakkal: „Az írástudók és a **farizeusok Mózes tanítói székében ülnek.** 3Tegyetek meg és tartsatok meg ezért mindent, amit mondanak nektek, de **tetteikben ne kövessétek őket, mert bár tanítják, de tetté nem váltják.** 4Elviselhetetlenül nehéz terheket hordanak össze és raknak az emberek vállára, de **maguk ujjal sem hajlandók mozdítani rajta.** 5Minden tettükben az vezeti őket, hogy az emberek előtt **feltűnjenek. Szélesre szabják imaszíjukat és megnagyobbítják köntösükön a bojtokat.** 6Szívesen elfoglalják a lakomákon a főhelyeket és a zsinagógában az első székeket, 7szeretik, ha a tereken köszöntik s **rabbinak szólítják őket az emberek.** 8Ti ne hívassátok magatokat rabbinak, mert egy a ti mesteretek, ti pedig mindnyájan testvérek vagytok. 9Atyának se szólítsatok senkit a földön, mert egy a ti Atyátok, a mennyei. 10Tanítónak se hívassátok magatokat, mert egy a ti tanítótok, Krisztus. 11Aki nagyobb közületek, az a szolgátok lesz. 12Aki felmagasztalja magát, azt megalázzák, aki megalázza magát, azt felmagasztalják.

13**Jaj nektek, írástudók és farizeusok, ti képmutatók!** Bezárjátok a mennyek országát az emberek előtt. Magatok nem mentek be, s akik be szeretnének jutni, azokat meg nem engeditek be. 14Jaj nektek, írástudók és képmutató farizeusok, mert felemésztitek az özvegyek és árvák vagyonát. Közben nagyokat imádkoztok, ezért nagyobb ítélet vár rátok. 15Jaj nektek, írástudók és farizeusok, ti képmutatók! Bejártok tengert és szárazföldet, hogy egyetlen áttérőt szerezzetek, s ha sikerül, a kárhozat fiává teszitek, kétszerte inkább magatoknál (Mt 23)

Farizeusok

- ❖ “az írástudó tanít, a farizeus megtart”
- ❖ nevük eredete vitatott (valószínűleg a perzsa perusím szó ('elkülönültek'))
- ❖ tökéletességre törekedtek, lesajnálták a népet (am-haarez - a föld népe)

♣A farizeus párt „történelme”

- Gyökerei a makkabeusi háborúig nyúlik vissza, amikor khaszidim (=jámborok) a felkeléshez csatlakoztak.
- E néven Johannes Hyrcanus idejében (Kr.e. 135-104) lépnek be a történelembe.
- A háború hamarosan politikai színezetűvé vált: ezért a Farizeusok szembehelyezkednek a Hasmóneus dinasztiával, mivel az nem Dávidtól eredt.
- Alexander Johanneusz (Kr.e. 103-76) nagyon sok ellenkezőt a farizeusok közül kivégeztetett. Felesége, Alexandra (férje tanácsára) kibékült velük.
- A római birodalom uralma idején: passzív ellenállás (nem tettek, Heródesnek sem hűségeskü).

általános jellemzők

- **A legtöbb farizeus laikus (általában kereskedők, kézművesek) volt, nem rabbi vagy pap. Tehát inkább a középrétegből kerültek ki.**
- **Aki a pártba be akart lépni, a mózesi Törvény alapos ismeretével kellett rendelkeznie, s ismernie kellett a Hagyományokat. (Hiszen mindkettőt elfogadták.)**
- **A farizeus rabbik főleg három dologban tevékenykedtek: a szombat megtartása; a törvényes tisztaság; a szent adományok teljesítése. (adó, tisztasági előírások, szeretetcselekedetek)**
- **Zsidó tradíció megőrzi rafinált kazuisztikai tevékenységüket. (El lehet-e fogyasztani a szombati napon tojt tojást, ill. a fáról leesett gyümölcsöt? Milyen fajta víz alkalmas a tisztulásra?)**
- **A Törvény exegézisével, alkalmazásával hozzájárultak a vallási fogalmak pontosabb tisztázásához.**
- **Sok teológia elképzelésüket kinyilatkoztatott igazságból vették (személyes halhatatlanság, feltámadás, ítélet, angyalok hite, valamint nagy jelentőséget tulajdonítottak az isteni gondviselésnek és a szabad akaratnak)**

- **Sok jó tulajdonságuk és érdemük mellett mégis igen súlyos volt a bűnük: törvénytiszteletük „nomolatria”-vá (törvényimádat) silányult, s a szív vallásossága rituális obszervanciába süllyedt.**
- **Nem vették észre, hogy a Törvény ismerete egymagában nem elég az üdvösséghez.**
- **Sokszor a külsőség vezette, motiválta őket. (De mindez ellenére a nép szerette őket)**
- **Akik felismerték hibáikat szigorúan ítélték meg farizeustársaikat.**

szadduceusok

♣Elnevezésük: vitatott.

- Szádok főpapról, hiszen ebből a dinasztiából származnak a főpapok. (Szádok a jeruzsálemi templompapság vezetője Salamon óta.)**
- Vagy a Cáddek (héber) szóból. Jelentése: az igaz ember.**
- T. W. Manson palmyrai falfelirat elmélete: A görög szündikosz (συνδικος, Kis-Ázsiában: σαδδικος) szóból származik, jelentése: szakszervezet. (Hiszen ők is egymást támogatták, egymás érdekeit védték.)**

♣A szadduceus párt „történelme”

- 130-120 körül jelennek meg szervezett pártként.**
- A római uralmat elfogadták és a kiegyezés lehetőségét keresték.**
- Kr.u. 6-70 között szinte minden főpap szadduceus volt, Jeruzsálem pusztulásával történetük hirtelen megszakad.**

♣Általános jellemzőik:

- Államhivatalokban tevékenykedtek, s részt vettek a politikai életben.** Oka, hogy **előkelő társadalmi osztályból kerültek ki.** (főpapok leszármazottjai, gazdagok)
- Mint a templom urai, a papság irányítói **jártasak voltak a szertartások törvényeiben és saját írástudó gárdával rendelkeztek.**
- Gyakran ellentétbe kerültek** az írott Törvény és a szájhagyomány magyarázásában **a farizeusokkal.** Nem hittek a holtak feltámadásában, a személyes halhatatlanságban, a túlvilági életben, és az angyalok létezésében. (Minden tant elvetettek, ami nem következik az Írásból.)
- A büntetőjogban **a Tórát betű szerint értelmezték.** („sola Scriptura”)
- Josephus Fl. szerint csak Mózes öt könyvét fogadták el.** (Ő azonban inkább a farizeusokkal szimpatizált.)

esszéenusok

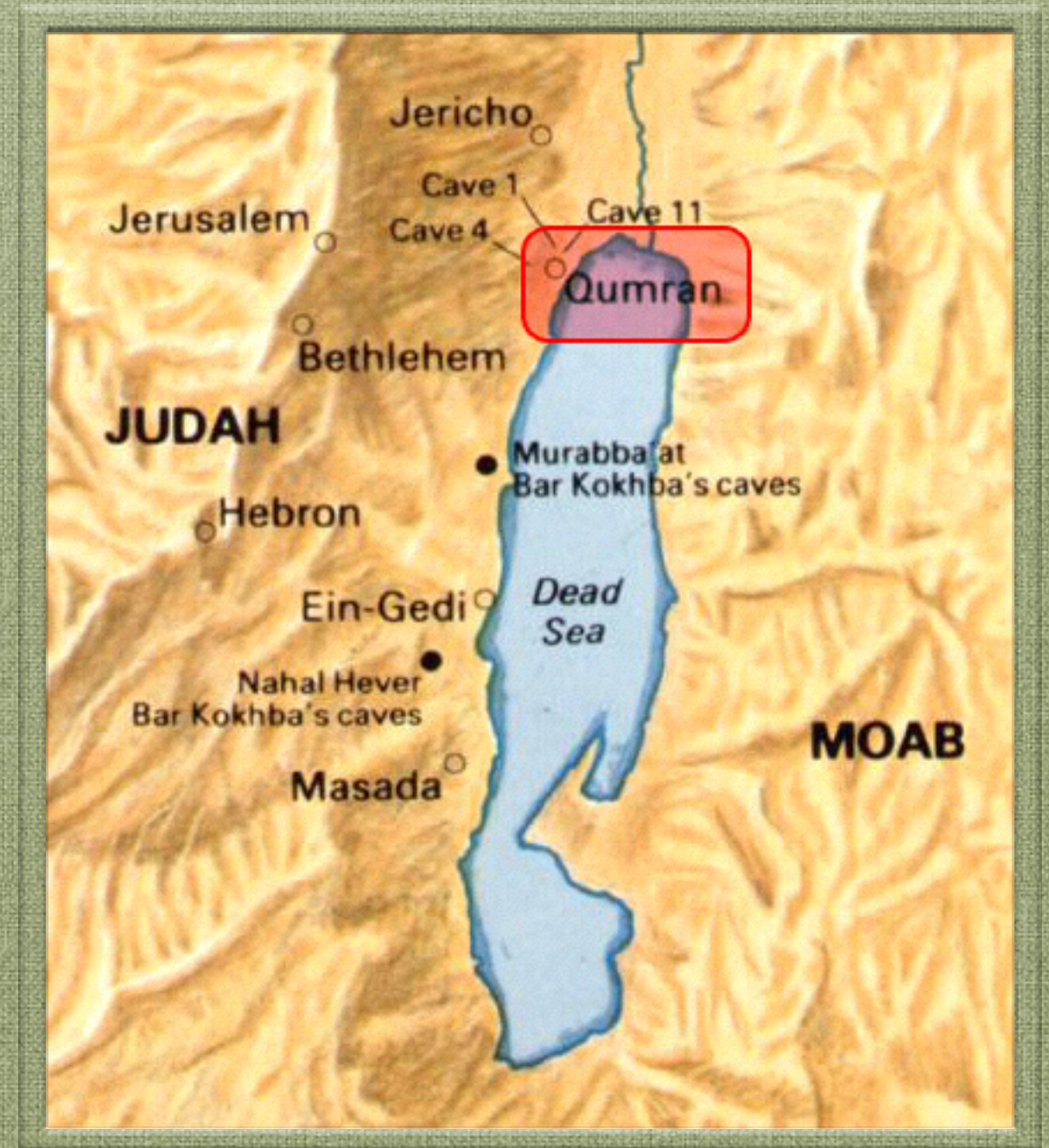
- ♣ Nem tesz róluk említést sem az Újszövetség, sem a rabbinikus tradíció.
- ♣ **Kr.e. és a Kr.u. I. sz.-ban élő szekta.**
- ♣ *Id. Plinius:* a Holt tenger „nyugati oldalán él egy sajáttságos nép, mely az egész világ népeitől elüt; nők, szerelem, és pénz nélkül áll a pálmák társaságában; **újabb vendégek odaözönlésének köszönheti megújulását és fennmaradását**”. Magukat teljesen az elmélkedésnek adják.
- ♣ *Philón:* az egyiptomi terapeutákkal (szemlélődők) állítja őket párhuzamba. (τεραπευω – gyógyítani)
- ♣ **Elnevezésük esetleges eredete: esszénoj** (εσσηνοι, εσσαιοι) – (arámul: hászen) ami azt jelenti „**igaz**”

♣ *Jos. Flavius* (Ő ír a legtöbbet róluk.)

- A pythagoreusokhoz hasonlítja őket. (A zsidók 3. filozófiai iskolája)
- **Szinte minden városban élnek, egymást támogatva.**
(Jeruzsálemben városnegyedük volt)
- **Szerzetesi életet éltek:**
 - **Szegénység:** vagyonközösség, munkával keresték a kenyerüket
 - **Tisztaság: tisztasági fürdők**
nőtlenség (de emellett **vannak ide tartozó családok is**)
árva gyermekeket neveltek fel utánpótlásul
 - **Engedelmesség:**
hierarchikus felépítés
a Mózesi törvény betartása
- Egyéb sajátosságai
 - Volt **2 éves noviciátusi idő.**
 - Napfelkeltekor imádkoznak, **tartózkodnak a véres áldozatoktól**, vallják ugyan a túlvilági igazságszolgáltatást, de **nem hisznek a feltámadásban, szerintük is büntetésből kerül a lélek a testbe**, a lélekvándorlásban azonban nem hisznek. (vö. Pitagóreusok)

Qumrán

videó

felfedezése

- 1947-ben egy arab pásztorfiú (Muhamad Addib) a bárányait keresve találta meg a korszokba tett írásokat egy barlang belsejében, Kirbet-Kurbán környékén. (Ezek egy vallási szekta iratai.) Ezeket a betlehemi piacon kívánta értékesíteni, de a rendhagyó tekercsek felkeltették a tudósok érdeklődését.
- Megtalálták a közösség teljes életterét, a **hálótermeket, scriptoriumokat, raktárakat. Önellátóak voltak**, ebben az Eingedi-oázis segített nekik. A terület **tele volt ciszternával ill. fürdővel.**
- Kutatások szerint, **valószínű a Kr.e. II, I – Kr.u. I, II.-ből származnak.**
- A talált könyvek, tekercsek főként biblikus szövegek, de van köztük szektaszabályzat is. (**Legjelentősebb a 7,14 m. Izajás tekercs**)
- **Női és gyermeksírokat** is találtak. Oka: minden városban voltak követőik, szimpatizánsok.

♣ A Qumráni közösség élete:

- Ma **az esszéusok telephelyének tartják.**
- Szigorúan hierarchikus felépítésű, sok volt közülük a pap (15 főre 3 pap).
- **Teljes vagyonközösségben** éltek.
- **A mózesi törvényhez** való hozzáállásuk:
 - **Bizonyos pontokban a legszigorúbban megtartották: szombat,** tisztátalan dolgok érintése, felebaráti szeretet gyakorlása (elsősorban egymás között)
 - **Bizonyos pontokban eltértek tőle:** nem engedtek polygamiát, távol tartották magukat a jeruzsálemi templomkultusztól (nem az ő naptáruk, hanem már a hellenista hold kalendárium szerint tartották az ünnepeket). A jeruzsálemi akkori főpapot nem tartották törvényesnek, mert nem a szádoki vonalat képviselte, hanem Hasmoneus.
- **A nap kézimunkával telt.** Az **éjszaka** egyharmadát az **Írás tanulmányozására** fordították, **vagy a Qumrán-i mesterek műveinek olvasására.** Ilyen módon az imádság áldozatát mutatták be Istennek.
- Jellegzetes **foglalkozásuk: földművelés** (főleg a kezdetekben), **tekerdsmásolás, -írás**
- **Két év novíciusi** év után vették be a jelentkezőt, fokozatosan bevezetve a közösség életébe.
- **A legkisebb szabálytalanságot is büntették.** (hazugság, goromba beszéd, kritizálás...)

♣ Történelmük:

- **A makkabeusi korban keletkezettek**, mivel a lelki újjászületést is jó védelemnek tekintették a hellenizmussal szemben.
- **„Igazság tanítója”** a közösség szabályzatának megalkotója, akinek emelkedett vallási eszméje ellenállásba ütközött a Hasmoneus dinasztia bűnös uralkodóiban, főpapjaiban. Ezért kényszerült követőivel együtt a qumráni sivatagba való menekülésre.
- **Az alapítót az „Igazság Tanítója”-nak nevezték, már majdnem messiásnak tekintették.** Ennek haláláig nem volt eszkatológiájuk, **kettős (politikai-papi) messiást vártak.** Komplet tervet készítettek a sötétség fiai elleni harcra. Ezt az ünnepi étkezés követné. **Az áldás a papi messiás feladata, a harc a politikaié.** (Lehet, hogy a Zsidó levél innen veszi a kettős messiás fogalmát, de Pál csak egy megváltót vár.)
- **Kr.e. 32: Földrengés, elnéptelenedés. (Majd a keresztény kor idején újra benépesül.)**
- **Kr.u. 66-70: A rómaiak a lázadásleverő harcaik során támadták meg és fosztották ki.** Mielőtt szétszéledtek volna a közösség tagjai **könyvtárukat a barlangokba rejtették.**
- **Kr.u.132:** Bar koh Ba-féle lázadás, mely Qumrán **végső lerombolását jelentette.**
- **Kr.u. 132-135: Zsidó felkelők lakták** és akkoriból maradtak fön az emlékek.

Szamaritánusok, zelóták, heródiánusok

1. Szamaritánusok

♣ Történelme

- **722: Szamaria elpusztítása (benépesítés, kevert lakosság)**
- **Perzsa korban Szamaria a központ**
- **A jeruzsálemiek nem engedik, hogy segítsenek a templom építésében, ezért Garizim hegyén építenek maguknak templomot (Manassze főpap-várományos el akarta venni Bágoa leányát, aki azzal az ötlettel állt elő, hogy építenek itt egy templomot, és akkor lehet itt főpap.)**
- **Igyekeznek bizonyítani, hogy a szamaritán kultusz, melyet a Garizim-hegyen levő templomban végeztek, a zsidó nép legrégibb történetében gyökerezik.**
- **Bár Johanes Hyrcanus Kr.e. 128-ban leromboltatta a Garizim hegyén levő templomukat, továbbra is megünnepezték a húsvétot e hegyen.**
- ♣ **E szakadár, de a zsidó tradíciót őrző szekta élén (Jos. Flavius) szerint Áron családjából származó főpap állt. A valószínűleg sokkal későbbi szamaritánus hagyomány természetesen erről nem szól.**
- ♣ **A Pentateust mindig szent könyvnek tekintették, de tanításuk sok pogány és hellenista elemmel gazdagodott**
- ♣ **Kis számban maradtak fenn, de szokásaikhoz máig ragaszkodnak.**
- ♣ **A hellenizmus hatására Jézus idejében Szamária területén néhány szinkretista csoport képződött, melyek csak laza kapcsolatban álltak a hivatalos kultusszal. Az ApCsel (8, 9-13. 18-24) tanúsága szerint ismerünk néhány nevet ebből a korszakból. (Simon – „minden eretnekség atyja”, Dositheus, Menander)**
- ♣ **E szekta történetében sok a homály; a gnosztikus mozgalmak kiindulópontját talán szabad e szektában keresnünk.**

2. A zelóták

♣ A szó etimológiája

- A latin **zelus** szóból származik, jelentése: **túlbuzgó**
- **Másik nevük: sicarii** (szokás szerint rövid tőr volt a fegyverük, a rómaiak ennek alapján „sicarii”-nak nevezték őket)

♣ Történelmük

- Kialakulásuk: Amikor Quirinus, Sziria helytartója, általános vagyonbevallást rendelt el Palesztinában, a zsidók elégedetlensége tetőfokra hágott a Rómaiakkal szemben. Több helyen lázadás tört ki.
Az ellenállási mozgalom vezetői a farizeus Szádduk, és a galileai Júdás voltak. Ezek maguk köré gyűjtötték a nézeteikkel rokonszenvezőket és megszervezték a harcot.
- Bár a rómaiak leverték a felkelést, a mozgalom tovább élt.
- A nagy háború idején sodorták a népet, Jeruzsálem pusztulása után pedig Júda sivatagjaiban gyűltek össze.
- Itt Hadrianus alatt (117-138) újabb és egy utolsó ellenállás robbantak ki. A felkelés vezetője Simon Bar Kochba (=”Csillag fia) volt, akit Akiba rabbi messiásként tisztelt.

♣ Istenre hivatkoztak, aki az „egyetlen Császár és az egyetlen Úr”

♣ Minden eszközt, még a gyilkosságot is megengedték, hogy megbüntessék azokat a honfitársakat, akik a rómaiakkal kollaboráltak.

NB.: Az apostolok közül Simon a $\zeta\eta\lambda\omicron\sigma$ melléknevet vallásos buzgalma miatt kapta, nem a zelótákhoz való tartozása miatt. (Lk 6, 15)

3. A heródiánusok v. Heródes pártiak

- ♣Politikai mozgalom, amely teljesen szembeállt a zelótákkal.**
- ♣Az evangéliumok és J. Flavius is említi őket. (Mt 22,16 ; Mk 3,6; 12,13)**
- ♣Az uralkodóház hívei voltak.**
- ♣ Keresték a farizeusok kegyeit, mert azoknak nagy befolyásuk volt a népre. (Jézussal kapcsolatban a farizeusokkal hasonló véleményen voltak.)**
- ♣Legtöbbjük galileai volt, ahol Antipas sokáig maradt hatalmon és itt élt a legtöbb Heródes fiú.**

Hétköznapi élet az ókori Izraelben

Táplálkozás

- ❖ a maihoz képest szegényesebb, egyszerűbb
- ❖ főleg a föld terméseit fogyasztották
- ❖ legalapvetőbb táplálék: kenyér (kovásztalan, árpa vagy búza) - kicsi, kerek - 3-5 kellett, hogy jóllakj
- ❖ házaknál készítették (pékség nem nagyon volt)
- ❖ amikor úton voltak gabonamagvakat ettek, kalászból kidörgölve (Mt 12,1)
- ❖ gyümölcs és kerti növények (friss vagy aszalt) köles, bab, borsó
- ❖ tej, sajt, vaj - ahol állattenyésztéssel foglalkoztak

- ❖ hús - ritkán fogyasztották, ált. ünnepi ebéd tartozéka (innen a szokás, hogy böjtben nem) (tisztá állatok: hasított körmű kérődzők - szarvasmarha, juh, kecske; tisztátalan: sertés, teve, vadállat)
- ❖ hal: szegények eledele (horog, szigony vagy háló)
- ❖ fűszerek: koriander, kömény, kapor, menta, mustár, sáfrány, só
- ❖ méz: keresett csemege
- ❖ sáska: az ottani sáskák húsosabbak (remeték eledele ld. János - Mt 3,4: *“János teveszőrből készült ruhát viselt, csípőjét pedig bőröv vette körül, sáska és vadméz volt az eledele.”*)

Italok

- ❖ alapvetők: tej, bor, víz
- ❖ a víz ritka dolog volt, sokszor fizetni kellett érte (ezért számít irgalmasság cselekedetének, ha valaki vizet ad a szomszárának ld. Mt 10,42) - források, kutak, ciszternák
- ❖ bor: szőlő, gránátalma, datolya. Mivel nagyon erős volt, vízzel keverték (ld. liturgia) (ez segített abban az esetben is, ha a víz poshadtabb volt)
- ❖ tárolás: kecskebőr tömlő, vagy korsó (ld. Kánai mennyegző Jn2; új bor új tömlőbe való Mt 9,17)
- ❖ *1Tim 5,23: "Ezután ne csak vizet igyál, hanem – gyomrodra és gyakori gyengélkedésedre való tekintettel – élj egy kevés borral is."*
- ❖ ecet: vízzel keverve jól oltotta a szomjat (ld. Jézusnak is ezt adják a kereszten (Mk 15,36))
- ❖ **FONTOS:** ismerték a sört is, árpából készítették

Konyha, ételkészítés, étkezés

- ❖ a házak többségében nem volt külön helység - általában az udvaron főztek (vagy az egyetlen helységben, ami nappali és háló is volt) - a gazdagabbak engedhették meg a külön konyhát
- ❖ tűzhely: ált. egyszerű gödör
- ❖ a háziasszony főzött, csak a húst készítették a férfiak
- ❖ asztal: vagy nem volt, vagy alacsony volt, ami mellett feküdtek a könyökökre támaszkodva (szabad ember így evett)
- ❖ a helyek rangsort is jelöltek (ld. pl. Mt 23,6)
- ❖ evőeszközök nem voltak - kézzel vagy kenyérrel mártottak - ezért kellett előtte-utána kezet mosni

lakomák

- ❖ a keleti ember szereti a vendégséget
- ❖ családi ünnepek vagy vendégfogadások
- ❖ lakomamester: irányította a lakomát, szórakoztatta a népet, ügyelt, hogy minden flottul menjen
- ❖ nők: ált. külön helységben

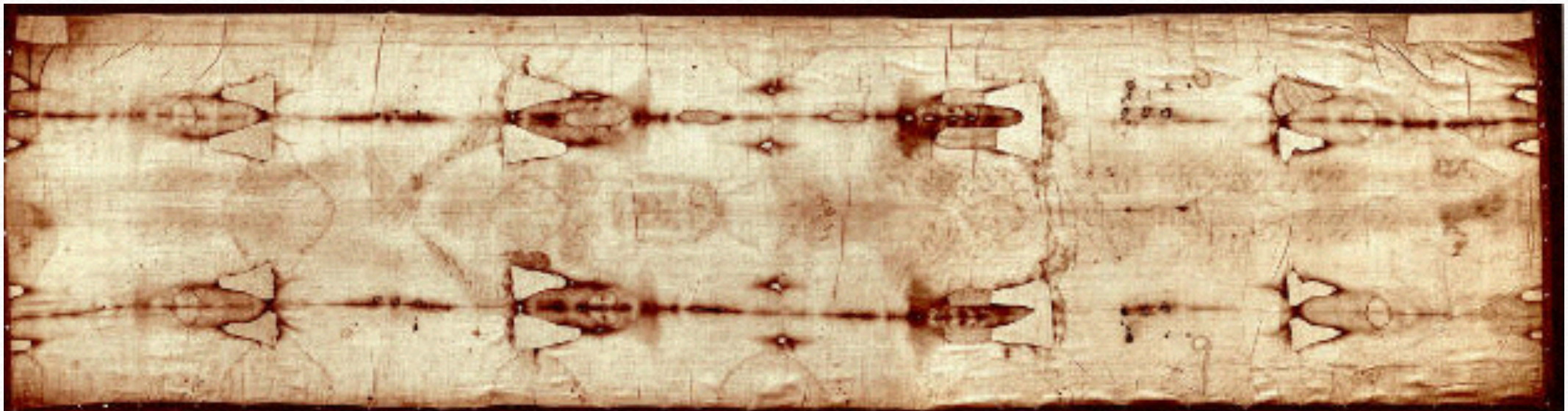
Ruhák

- ❖ A keleti embernek más volt az ingerküszöbe. Meztelenségnek számított, ha a kezeken, lábfejeiken és arcon kívül más is kilátszott.
- ❖ Mt 14,51: *“Egy ifjú mégis követte, meztelen testét csak egy gyolcslepel fedte. Amikor meg akarták fogni, ⁵²otthagyta a gyolcsleplet és meztelenül elfutott.”*
- ❖ teljes testet takaró, egybe ruhák, övvel megkötve
- ❖ először bőrből, aztán egyéb anyagokból
- ❖ részei: köntös, öv, köpeny - ez utóbbi nélkül az utcára se lehetett kilépni!
- ❖ férfi nő különbség csak a díszítettségben

- ❖ “köpeny csücskét az asszonyra teríteni” (MTörv 22,12) - a házastársak egy köpeny alatt háltak - ‘nőül venni, és vele hálni’
- ❖ Öv: összefogta a köntöst, és ehhez erősítették a pénzeszacskót (Mt 10,9), tört stb.
- ❖ “felövezni a derekát” - ébernek lenni, munkára/útra készen állni (Lk 12,35)
- ❖ *“Csípőtök legyen felövezve és égjen a lámpásotok. Hasonlítsatok azokhoz az emberekhez, akik urukra várnak, hogy mihelyt megérkezik a menyegzőről és zörget, rögtön ajtót nyissanak neki.”*

- ❖ Szindon: vékony ing, amit a köntös alatt hordtak, ill. könnyű lepel meleg nyári éjszakákra (egyes kutatók szerint a halottakat is ebbe tekerték)
- ❖ alsónadrágot nem viseltek, csak a főpapok áldozatbemutatós közben
- ❖ fejkendő: nap ellen, hideg ellen

hajviselet és szakáll

- ❖ hajukat rendszeresen nyírták - a fogadalom jele volt, ha nem érte olló
- ❖ Mózes törvénye szerint hagyni kellett, hogy egybenőjön a szakállal
- ❖ szakáll: férfiembernek kötelező
- ❖ nők: hajukba díszeket raktak

- ❖ lábbeli: fából vagy bőrből készült saru
- ❖ bot: pásztorok védekeztek vele, aztán utazók, majd: dísz, a hatalom és méltóság jele
- ❖ ékszerek: férfiak és nők egyaránt (anyaga: gazdagságtól függött) vas, réz, elefántcsont
- ❖ függők, diadémok, nyakékek, láncok (nyak, kar, boka) karkötők

Testápolás

- ❖ illatos olajokat használtak
- ❖ a mózesi törvény gyakori mosakodást írt elő (de a víz hiánycikk)
- ❖ nyilvános fürdőők: pogány dolognak tartották, ráadásul erkölcstelennek
- ❖ fürdés után olajjal kenték be magukat (bőrápolás, nap elleni védekezés) - olajbogyó, vagy nárdusz (ez a gazdagabb)
- ❖ sminkelés: nőknél (szemfestés)

Zene

- ❖ hangszerek: húros, ütős és fúvós
- ❖ videó
- ❖ https://www.youtube.com/watch?v=--UABwqW9Sg&list=PLEFM_eQw3ZM_xYvuyi7IkezjoThhP77pe

A család

- ❖ a család a társadalom alapja - az egyén szerepe eltörpül a családé mellett, még a vallási életnek is az alapsejtje - majdnem minden szertartás családi körben történt
- ❖ klán/törzs: több család együtt
- ❖ apa: a család teljhatalmú ura (“atyai ház”); a gyerekek élete fölött is rendelkezhetett; és ő volt a család papja (Jób 1,5)
- ❖ a kezdeti keresztények közül sokan azért keresztelkedtek meg, mert a családfő megkeresztelkedett (Apcsel 16,34; 18,8 stb.)
- ❖ elsőszülött: Istené, vagy meg kell váltani

- ❖ anya: egyes kutatók megtalálni vélik a nyomait a matriarchális társadalomnak
- ❖ Ter 2,24: *“Ezért a férfi elhagyja apját és anyját, és feleségéhez ragaszkodik...”*

Poligámia vagy monogámia

- ❖ Babilonban - szigorú egynejűség
- ❖ a zsidó nép körében volt időszak, amikor többnejűség volt - általában a gazdagoknál jellemző (pl. Salamon király), mert szigorú szabály az egyenlő bánásmód (tehát nem csak egy nyakéket vehetsz...) (1Sám 1,2)
- ❖ HA: az asszony terméketlennnek bizonyult, a férfi még egy feleséget vagy ágyast vehetett magához, hogy utódokat szüljön. (de ebből sok perpatvar, féltékenységek fakadt)
- ❖ A törvény védte az első asszony jogait (MTörv 21,15-17), és pl tilos volt elvenni a feleség húgát (Lev 18,18)

Isten és a nép kapcsolata - házasság

- ❖ Gyakori, hogy a Biblia Isten és a nép kapcsolatát a házassághoz hasonlítja
- ❖ Isten a “férj”, Izrael a feleség, vagy jegyes ld. pl. *Iz 54,6: “Igen, mint egy elhagyott és bánkódó lelkű asszonyt, visszahív az Úr. Mert eltaszíthatja-e valaki ifjúkori feleségét? Istened mondja ezt.”*
- ❖ Újszövetség: Jézus a vőlegény, az egyház (az új izrael!) a menyasszony (Jn 3,29; 2Kor 11,2; Ef 5,25-32)

házasság

A szüzesség

- ❖ *“De ha igaz volt a vád, és a lány nem volt szűz, akkor vigyék a lányt apja házának a bejáratához, és kövezzék halálra a város férfiai, mivel gyalázatot követett el Izraelben azzal, hogy paráználkodott apja házában.” MTörv 22,20-21*
- ❖ *“apja házában” - amikor még nem adták férjhez, tehát az apja házához tartozott*
- ❖ *“Ha valaki el nem jegyzett szűz leánnyal találkozik, és vele hál...akkor a férfi adjon a leány apjának ötven ezüst siklust, a leány pedig legyen feleségévé, mivelhogy meggyalázta azt, nem bocsáthatja el egész életében.” M Törv 22,28-29*
- ❖ *“Hallottátok a parancsot: Ne törj házasságot. Én pedig azt mondom nektek, hogy aki bűnös vággyal asszonyra néz, szívében már házasságtörést követett el vele.” Mt 5,27*

A házasság az izraeli társadalomban

- ❖ nem csak az egyén magánügye, hanem az egész családé - nem a fiatalok döntöttek legtöbbször (sokszor az egész család, tehát a testvérek beleegyezése is kellett)
- ❖ leggyakrabban az apa választott feleséget a fiának, ritkán a fiú maga döntött, de a lány sose
- ❖ az apa halála után a fivérek döntöttek
- ❖ a fiatalok nem saját családot alapítottak, hanem szüleik családját növelték (amíg apjuk élt, ő volt az egész család feje)

A jegyesség

- ❖ Mózes törvénye nem határoz meg életkort (szokás: lányoknál min. 12 év; fiúknál szokásban volt a 18 is)
- ❖ a fiatalok szülei tanúk és a leány testvéreinek jelenlétében megegyeztek, hogy az ifjú pár házasságot köt
- ❖ jegyesség szertartása: a pap vagy az apa a vőlegény jobbába helyezte a menyasszony jobbját és így imádkozott:
- ❖ *“Ábrahám Istene, Izsák és Jákob Istene legyen veletek, köszön össze titeket, és árassza rátok áldását!”* (vö. Tób 7,11)

- ❖ Ezután megírták a házassági szerződést, és Isten előtt esküvel erősítették meg (Tób 7,13)
- ❖ majd a vőlegény jegyajándékot (mohár) adott a menyasszony szüleinek.
- ❖ Ettől kezdve a menyasszony a férje tulajdonává vált, s ha ezután a lány mással hált, házasságtörőnek tekintették (MTörv 22,23; Mt 1,18) és megkövezték
- ❖ a jegyesség ideje régen csupán néhány nap volt (Ter 24,55), később az özvegynek egy hónapot, a leánynak pedig egy teljes évet írt elő a Talmud.

A menyegző

- ❖ A lánykéréstől a menyegzőig a menyasszony továbbra is a szülei házában lakott
- ❖ a lakodalmat elő kellett készíteni, mert több napig (sokszor egy hétig) tartott - nem volt könnyű pl. előre meghatározni, hogy mennyi bor fog kelleni (ld. Kánai menyegző)

A menyegző napja

- ❖ A menyasszony megfürdött, és magára öltötte az ékszereit (Iz 49,18; Jer 2,32).
- ❖ fejére virágkoszorút tett és földig érő fátyollal fedte magát (Ter 24,65) annak jeléül, hogy aláveti magát férje akaratának
- ❖ Így történhetett, hogy Jákobot átvágta az apósa, és nem azt a lányát adta hozzá, akiben megegyeztek :-) (Ter 29)
- ❖ A menyasszony apja házában várta a vőlegényt, aki barátai kíséretében este indult kedvese házához

- ❖ A csapat élén a “vőlegény barátja” haladt (Jn 3,28-29)
- ❖ Keresztelő János mondja magáról: *“Magatok vagytok a tanúim, hogy megvallottam: Nem a Messiás vagyok, hanem csak az előfutára. ²⁹ A menyasszony a vőlegényé. A vőlegény barátja csak ott áll mellette, és szívből örül a vőlegény hangját hallva. Ez az örömöm most teljes lett.”*

- ❖ Amikor megérkeztek, a vőlegény karjaiba vette a menyasszonyt
- ❖ a szülők pedig megáldották őket (Ter 24,60)
- ❖ és a fiatal pár elindult új otthonába
- ❖ Mivel ekkor már rendszerint sötét volt, fáklyákkal és lámpásokkal világítottak (Mt 25,1 - a tíz szűz története)
- ❖ A menet zenével, énekszóval vonult a vőlegény házához (vö. Énekek éneke dalai)

A VŐLEGÉNY

2Nyisd ki az ajtót, húgocskám, kedvesem, galambom, gyöngyöm! Mert a fejemet belepte a harmat, az éjszaka párája a fürtjeimet.

A MENYASSZONY

3Már levetettem a ruhám, hogy vegyem fel újra? Lábamat megmostam, s most beszennyezzem? 4Kedvesem benyújtotta kezét a nyíláson, erre megremegett a bensőm. 5Fölkeltem, hogy (ajtót) nyissak kedvesemnek. Kezemről, ujjamról mirha csepegett, rá a zárnak reteszére. 6Ajtót nyitottam szerelmemnek, de már nem volt ott, eltűnt valahova. Majd elalélt a lelkem, hogy így elszaladt, kutattam utána, de sehol nem találtam, kiabáltam is, de nem adott választ. 7Az éjjeli őrök találtak meg, amikor a várost járták. Ütöttek és véresre vertek, letépték rólam a leplet, akik a falakat őrzik. 8Jeruzsálem lányai, kérlek benneteket, hogyha rátaláltok az én szerelmemre... Mit mondjatok neki? Hogy a szerelembe belebetegedtem.

A KAR

9Miért különb kedvesed a többi szerelmesnél, asszonyoknak gyöngye? Miért különb kedvesed a többi szerelmesnél, hogy úgy kérlelsz minket?

A MENYASSZONY

10Az én szerelmem fehér is, piros is, kitetszik ő akár tízezer közül is. 11A feje színarany, a haja datolyafürt, s mint a holló, fekete. 12Szemei, mint a galambok a medence vizénél: tejben fürdenek és a tengeren ülnek. 13A két arca, akár a balzsamágyak, amelyek illatos füveket teremnek. Az ajka liliom, mirha csepeg róla. 14Kezei aranyhengerek, tarziskővel kirakva. A teste elefántcsont, tele zafírral. 15A lába márványoszlop, s színarany talpon áll. A termete Libanon, páratlan cédrusfa. 16A szája mézédese, a lénye elragadó! Ilyen a kedvesem, ilyen a barátom, Jeruzsálem lányai! (Énekek éneke 5)

- ❖ Bementek a házba és bezárták az ajtót, hogy hívatlan vendégek (partyhiénák) ne jöhessenek be (ld. 10 szűz története)
- ❖ következett a vigasság, tánc, zene
- ❖ a vőlegény részt vett a vigasságban, a menyasszony viszont visszavonult a nászszobába (Zsolt 19,6; Tób 8,1)
- ❖ a lakomán a férfiaknak és a nőknek külön terítettek
- ❖ és ez így ment napokon keresztül

- ❖ A menyasszonyt barátnői vették körül
- ❖ Amíg a menyegző tartott, a vőlegényt és a menyasszonyt királynak és királynénak tekintették, ezért viseltek koszorút vagy koronát a fejükön
- ❖ mindenki azt várta, hogy megjelenjen a vőlegény, s amint megpillantották, felkiáltottak: “Megjött a vőlegény!”
- ❖ Menyegző csak az első feleségnek járt, másodiknak, vagy az ágyasnak nem

Házassági akadályok

- ❖ A menyasszonyt ált. a saját törzsükből választották
- ❖ Tilos volt idegen (pogány) törzsből nőszülni, mert ez a bálványimádás veszélyével járt (MTörv 7,3) - ahogy egyébként ez gyakran mégis megtörtént (Salamont bálványimádásba viszik feleségei)
- ❖ Mózes törvénye szerint a házasság az Isten és Izrael közötti szövetség jelképe - a nép vallási hűtlenségét a Biblia gyakran házasságtörésnek mondja (Kiv 34,16; Oz 2-3 stb.)

Az Úr később így szólt hozzám: „Menj el újra és szeress egy olyan asszonyt, akinek szeretője van és házasságtörő; úgy, ahogy az Úr szereti Izrael fiait, noha más istenekben bizakodnak” (Oz 3,1)

- ❖ Házassági akadályok voltak még: az elbosátott asszonyt, ha meghalt a második férje, nem ehette vissza az első (MTörv 24,4)
- ❖ A főpap csak népéből származó, érintetlen lányt vehetett feleségül (Lev 21,13k)
- ❖ az alacsonyabb rendű papok is csak kivételes esetben vehettek nőül özvegyet
- ❖ vérrokonság: tilos volt a házasság a vérrokonok között egyeneságon, és bizonyos fokig oldalágon is
- ❖ Mózes azt is tiltotta, hogy a férfi nőül vegye feleségének húgát

Válás

MTörv 241-4

1Tegyük föl, hogy valaki feleséget vesz, együtt hál vele, de aztán nem talál tetszésre nála az asszony, mert valami taszítót fedez föl rajta. Válólevelet ír hát neki, kezébe adja, és elbocsátja házából. 2Ei is hagyja házát, s hozzámegy egy másik emberhez. 3A másik ember azonban szintén elfordul tőle, valólevelet ír, kezébe adja, s elküldi házából. (Vagy meghal az a második ember, aki feleségül vette.) 4Ilyenkor az első ember, aki elbocsátotta, nem veheti el újra feleségül, mert tisztátalanná lett. Ez utálat tárgya volna az Úr, a te Istened szemében, s nem szabad a földet, amelyet az Úr, a te Istened ad neked örökségül, bűnnel terhelned.

- ❖ Tehát: a férfi válólevelet adhatott az asszonynak, amellyel az később új házasságot köthetett
- ❖ a nő nem kezdeményezhette a válást (ha mégis el akart válni, meg kellett utáltatnia magát :-))
- ❖ A válólevél szövege a Talmud szerint: *“Szabadságom és ítélőképeségem teljes birtokában elváltam tőled N, elküldtelek házamból, és máshoz küldtelek - téged N, aki eddig az én asszonyom voltál. Mától fogva szabad vagy, és teljes joggal választhatsz magadnak másik férfit hites uradul, akit csak akarsz. Senki ebben meg nem akadályozhat. Szabad vagy minden férfi számára. Ez a te válóleveled Mózes törvénye szerint.”* (aláírta a férj és a tanúk)

A házasságtörés

- ❖ szigorúan büntették, de nem egyformán ítélték meg a férfi és a nő házasságtörését (a férfinak sokáig engedélyezte a törvény a többnejűséget - csak akkor minősült házasságtörésnek, ha férjes asszonnyal hált)
- ❖ Ha szabad nővel hált együtt, akkor el kellett őt vennie feleségül, és ki kellett fizetnie a jegyajándékot
- ❖ a nő mindig vétkesnek számított
- ❖ a házasságtörés büntetése: megkövezés (Ter 20,7; Jn 8,5)

❖ Jn 8, 1-11

Jézus kiment az Olajfák hegyére, 2majd kora reggel újra megjelent a templomban. A nép köré sereglett, s ő leült és tanította őket. 3Az írástudók és a farizeusok egy házasságtörésen ért asszonyt vittek eléje. Odaállították középre, 4és így szóltak hozzá: „Mester, ezt az asszonyt röviddel ezelőtt házasságtörésen érték. 5Mózes azt parancsolta a törvényben, hogy az illet meg kell kövezni. Hát te mit mondasz?” 6Ezt azért kérdezték, hogy próbára tegyék, s vádolhassák. Jézus lehajolt, és az ujjával írni kezdett a földön. 7De tovább faggatták, azért fölegyenessedett, és azt mondta nekik: „Az vesse rá az első követ, aki büntelen közületek!” 8Aztán újra lehajolt, s tovább írt a földön, 9ők meg ennek hallatára eloldalogtak, egyikük a másik után, kezdve a véneken, s csak Jézus maradt ott a középütt álló asszonnyal. 10Jézus fölegyenessedett és megszólította: „Asszony, hova lettek? Senki sem ítélte el?” 11„Senki, Uram” – felelte az asszony. Erre Jézus azt mondta neki: „Én sem ítélek el. Menj, de többé ne vétkezzél!”

- ❖ Ha valakinek a jegyesét vagy feleségét a határban erőszakolták meg, ahol hiába kiáltozott segítségért, akkor csak a férfit kövezték meg (MTörv 22,23)
- ❖ Szintén megkövezés járt: ha a nő azt hazudta férjének, hogy szűz, de nem volt az (ld. József és Mária)

18Jézus Krisztus születésének ez a története: Anyja, Mária, Józsefnek a jegyese, még mielőtt egybekeltek volna, úgy találtatott, hogy gyermeket fogant a Szentlélektől. 19Férje, József igaz ember volt, nem akarta a nyilvánosság előtt megszégyeníteni, ezért úgy határozott, hogy titokban bocsátja el. (Mt 1)

- ❖ Viszont, ha a férfi azzal vádolta a feleségét, hogy nem érintetlen, és a lány szülei bizonyították az ellenkezőjét, akkor a férfi köteles volt 100 ezüstöt fizetni, és soha nem bocsáthatta el
- ❖ A házasságtörést két szemtanúnak kellett igazolnia, akik az első követ voltak kötelesek dobni az elítéltre (ld. Dániel 13,34-41) - törvény az is, hogy a hamis tanúk u.a. a büntetést kapják (ld. Jézus nem felel a vádakra)
- ❖ Summa: mivel nehéz volt a házasságtörést bizonyítani, a férj köteles volt áldozatot bemutatni a féltékenység bűne miatt (Szám 5,12-31)

Prostitúció

- ❖ Azon a vidéken igencsak elterjedt volt, a babilóniai kánaáni vallásokban a kultusz részévé is vált (Marduk pl, később a görögöknél és a rómaiaknál Afrodité és Vénusz)
- ❖ A szentélynek felajánlott szüzek mellett templomi prostituáltak is voltak - a pénzt a szentély fenntartására fordították
- ❖ természetesen létezett polgári változat is

- ❖ természetesen a törvény üldözte (Lev 21,9)
- ❖ A papok nem vehettek feleségül kicsapongó asszonyt
- ❖ a szolgáltatásért kapott pénzt tilos volt vallási célokra felhasználni
- ❖ prófétai tett: Isten kéri Ozeást, hogy vegyen nőül egy parázna asszonyt (*“Amikor az Úr szólni kezdett, ezt mondta az Úr Ozeásnak: „Menj, végy feleségül egy parázna asszonyt, és legyenek paráznától fogant gyermekeid; mert parázna módon elhagyta az ország az Urat.” Oz 1,2*)

A nők társadalmi helyzete

- ❖ A férfi a családfő és egyben a nő ura volt.
- ❖ a nő semmi jelentősebb munkához nem foghatott hozzá, nem tehetett pl. fogadalmat anélkül, hogy a férje véleményét ne kérte volna ki.
- ❖ A nő “uram”-nak szólította a férjét, magát pedig a a szolgájának tartotta.
- ❖ a szülők a fiúk nevelésére nagyobb gondot fordítottak (lányok-fiúk nem ültek egy asztalhoz, nem imádkoztak együtt)
- ❖ A férfinak tilos volt nyilvános helyen nővel beszélgetnie
- ❖ külön helyük volt a templomban és a zsinagógában
- ❖ nem kaptak iskolai oktatást, nem olvashatták a szent iratokat, nem lehettek rabbi tanítványai
- ❖ Ennek fényében is érdekes, hogy Jézusnak voltak női követői (Lk 8,2-3; 10,38)

- ❖ És még így is jobb volt a nők helyzete Izraelben, mint a környező népeknél (jobban védte a törvény)
- ❖ A gyerekek kötelessége volt tisztelni anyját, és a férfi is köteles volt gondoskodni feleségéről (táplálni, ruházni)
- ❖ Az ószövetségben nem ritkán komolyabb szerepet is kapnak, néha próféták is voltak (Debora, Eszter, Judit stb.)

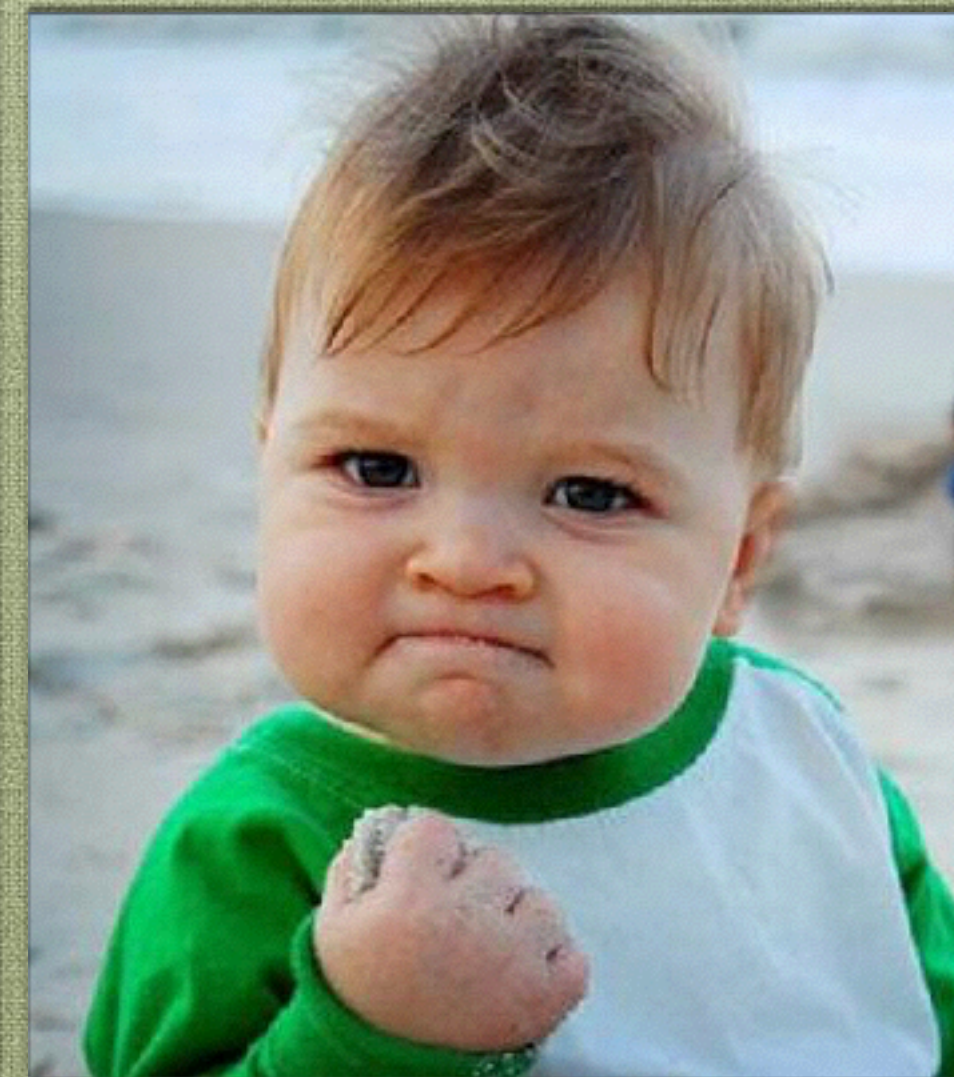
Amikor a fáraó lovai, szekerei és lovasai beértek a tengerbe és az Úr visszazúdította rájuk a vizet, és amikor Izrael fiai a száraz tengerfenéken átvonultak, 20akkor Mirjam prófétanő, Áron nővére, kezébe vette a dobot, s az asszonyok mind utána mentek dobbal, táncot lejtve. 21Mirjam így énekelt előttük: „Magasztaljátok az Urat, mert dicsőség övezi, a lovat és a lovast a tengerbe vetette.” (Kiv 15,19-21)

- ❖ A Biblia gyakran dicséri szépségét, szorgalmát, bölcsességét
- ❖ a nő tartotta össze a családot, szült és nevelte a gyermekeket, mezőgazdasági munkát is végzett, és a vízfordás is az ő feladata volt
- ❖ az újszövetségi egyházban a nőkre vonatkozó előírások még a kor felfogását tükrözik (pl. Pál 1Kor 11,3kk; 1Tim2,11kk)
- ❖ Ugyanakkor egészen újszerű, hogy Pál a Jézus Krisztus által megszentelt egyház jelképévé választotta a nőket (Ef 5,23.25)

*“mert a férfi feje az asszonynak, ahogy Krisztus feje az Egyháznak: testének ő a megváltója.
24Amint tehát az Egyház alá van vetve Krisztusnak, az asszony is mindenben férjének.
25Férfiak, szeressétek feleségeiteket, ahogy Krisztus is szerette az Egyházat, és feláldozta magát érte, 26hogy a keresztségben szavával megtisztítva megszentelje”*

- ❖ Az özvegyek élete keserves volt, a férjétől nem örökölt - a férfi halálakor a legidősebb fiú vette kézbe a ház irányítását
- ❖ ha nem volt gyerek, a férje halála után vissza kellett térnie atyja házába, vagy újra férjhez kellett mennie - a Biblia gyakran buzdít az özvegyek segítésére
- ❖ Id: Jézus a kereszten rábízta Édesanyját Jánosra
- ❖ sógorsági házasság - ha a férfi gyermek nélkül halt meg, akkor egy közeli rokon elvette, és utódot támasztott (a megszülető első fiút az elhunyt férj örökösének tartották, az ő nevét viselte) Cél: fennmaradjon a név és a vagyon

A gyermek

- ❖ kincsnek számított, Isten áldását látták benne
- ❖ meddőség: Isten büntetése
- ❖ a gyermek segített szüleinek, azok idős korában
- ❖ a poligámia miatt nem volt különbség a törvényes és törvénytelen között
- ❖ génvizsgálat híján akkor számított egy gyermek az apjáénak, ha ő elismerte

Lám, a gyermekek az Úr ajándékai, a test gyümölcse jutalom.

4Ahogy a nyíl a harcos kezéből, úgy sorakoznak a gyermekek az ifjú évekből.

5Boldog ember, aki velük tölti meg tegzét: nem vall szégyent, ha az ellenséggel vitába száll a kapunál. (Zsolt 127, 3-5)

- ❖ Az apa a gyermek életén teljhatalmú ura volt: eladhatta akár
- ❖ elsőszülött - kiváltságos hely - ő két részt kapott apja vagyonából, az atyai áldás is neki járt (titkon mindenki abban reménykedett, hogy ő a Messiás Id. Ter 27,36)
- ❖ átvitt értelemben az elsőszülött azt jelentette, hogy kedves, kiváltságos személy (Isten a népet elsőszülöttjének hívja (Kiv 4,22)

Krisztus

- ❖ **“Minden teremtmény elsősülötte” (Kol 1,15)**
- ❖ **“Elsősülött a sok testvér között” (Róm 8,29)**

- ❖ Az elsőszülött Isten tulajdona volt, tőle kellett kiváltani (öt sékel)
- ❖ születésekor (vagy max. 8 nap múlva) körülmételték - a szövetség jele. Ekkor kap nevet is.
- ❖ A körülmételés nem csak zsidó szokás - az iszlám is előírja, és az afrikai népeknél is gyakori

- ❖ nagy hangsúly a hitbeli és erkölcsi nevelésen
- ❖ ami a fiúk esetében az apa feladata volt öt éves kortól (az első években az anya nevelte)
- ❖ témák: mózesi törvények, Jave tettei, ünnepek és szokások magyarázata
- ❖ A fiúk ezen felül szakmát tanultak
- ❖ Jézus korában már léteztek elemi iskolák, amit általában az írástudók működtetnek (Tórát és Talmudot tanítottak)

Rabszolgaság

- ❖ Sir 33,25: “adj a rabszolgának munkát, s nyugalmad lesz...Állítsd munkába, hiszen arra való.” Lényegében használati tárgy (örökölhető)
- ❖ Viszont a környező népekhez képest nem volt rossz dolguk (“Ha rabszolgád van, bánj vele testvérként, hisz szükséged van rá.” Sir 33,30) Mózes törvényei jogokat biztosítottak számukra (pl. heti egy pihenőnap, ha körülmétélkedett részt vehetett a kultuszban stb.)
- ❖ A Biblia legrégebbi szövegei már ismerik a rabszolgaság intézményét.
- ❖ különbség van a más nemzethez tartozó és a saját néphez tartozó rabszolgákkal való bánásmód között

- ❖ héber rabszolta: pl. elszegényedik, vagy nem tudja törleszteni a kölcsönt, vagy olyan kárt okozott, amit nem tud megfizetni
- ❖ őket jobban védték a törvények - a jubileumi évben visszanyerték a szabadságukat (ilyenkor pénzt is kaptak)
- ❖ ki lehetett váltani (pl. egy rokon)
- ❖ A Bibliában az alacsonyabb rangú ember, amikor valaki előkelőbbel találkozik, “rabnak”, “szolgának” mondja magát. Pl. Pál Krisztus Jézus “szolgája” (Róm 1,1 stb.); Mária az Úr “szolgálója” (Lk 1,38)

Betegség, halál

- ❖ nyilván nem volt fejlett orvostudomány - általános szkepticizmus az orvosok felé (drága és nem is használ), de voltak jó orvosok, és kezdetleges műtétek is
- ❖ járványok: gyakori háborúk, por, hőség, hiányo higiénia
- ❖ lelki betegségek: neurózis (vallási fanatizmus)
- ❖ sebek: borral fertőtlenítették, olajjal kenték be és bekötötték (ld. irgalmas szamaritánus)
- ❖ a felfogásuk szerint a betegség Isten büntetése (egyéni vagy kollektív bűnök miatt)
- ❖ a zsidó hit szerint Isten megengedi, hogy az embert gonosz lélek szállja meg, sőt egyes betegségek okaként is a sátáni megszállottságot gondolták (főleg: némaság, epilepszia, elmebetegség)
- ❖ egészség: Isten ajándéka azoknak, akik betartják a törvényt

néhány betegség

- ❖ **vakság: gyakori az evangéliumokban a vakok gyógyítása (nem öregek, hanem a por, napsütés vagy a nemi betegségek következtében)**
- ❖ **idegbetegségek, bénulás (paralízis) - inkább az Újszövetségben van róla szó**
- ❖ **lelki betegségek: depressziótól az örületig. Ezekről azt gondolták, hogy ördögi megszállottság - ördögűzést végeztek**
- ❖ **Messiási csoda: leprások, némák gyógyítása**

Lepra

- ❖ a Bibliában a leggyakrabban előforduló betegség - külön szabályozta a törvény
- ❖ bőrsorvadás, csontritkulás, érzékelési képesség elvesztése, eltorzult arcvonások
- ❖ törvény: úgy kellett öltözködni, hogy már a ruháról egyértelmű legyen (pl. fedetlen fej), kiáltozni kellett, hogy elkerüljék őket - kolóniákban éltek
- ❖ törvény volt a megtisztulásuk esetére is - tehát hitték, hogy meggyógyulhat a beteg (Lev 14,1-37).
- ❖ A pap bemutatta a tisztulás áldozatát (vérrel hintette meg a volt leprást), ezután hivatalosan tisztultnak nyilvánította az illetőt. A beteg ezután lefürdött, kimosta a ruháját, leborotvált minden szőrt. Hét napon át minden nap fürdött, a nyolcadik napon már mehetett emberek közé.

halál

- ❖ A Biblia szerint Isten az emberi élet teljhatalmú ura és őrzője - ő adta, és el is veheti.
- ❖ A hosszú életet jutalomnak tartották (Jób 5,26), a hirtelen, korai halált pedig büntetésnek

Seol

- ❖ Az őszövecség még nem látja világosan, hogy mi következik a halál után
- ❖ úgy képzelték, hogy az elhúnyt alászáll az őseihez az alvilágba (seol), az árnyék és a sötétség birodalmába, ahol a halottak már nem dicsőítik Istent
- ❖ a test feltámadása is időnként megjelenik
(Zsolt 16,10: *“Mert nem hagyod lelkemet a holtak honában, és nem engeded, hogy pusztulást lásson szented.”*)

Temetés

- ❖ legközelebbi hozzátartozó lezárta a szemet és a száját
- ❖ a testet megmosták, és bekenték illatos kenetekkel (mirha és aloé), majd lepelbe csavarták, a fejét pedig egy másik gyolccsal befedték
- ❖ sír: általában sziklasír, de volt, hogy elföldelték
- ❖ hamvasztás: ritka eset (általában büntetésként)
- ❖ a halottat eltemetni szent kötelesség, az irgalmasság testi cselekedete (gazdag: saját birtokán, szegény a városon kívül)
- ❖ gyász: megszaggatták ruhájukat, hamut szórtak magukra, böjtöltek, nem mosdottak, nem fürödtek. 7 napig tartott. Halotti tor volt.

Tisztítóűz

- ❖ a rabbinikus irodalomban megjelenik a halál utáni tisztulás (pl. Zak 13,9 alapján: “Ezt a harmadik részt tűzbe vetem, és kiégetem, amint az ezüstöt is kiégetik; megtisztítom őket, amint az aranyat is megtisztítják.”)
- ❖ *2Mak 12,42-45* ilyen összefüggésben beszél arról, hogy a csatában elesettekért áldozatot mutatnak be, mert jó és üdvös dolog a holtakért imádkozni, hogy bűneiktől fölloldozást nyerjenek.
- ❖ A földön élők tehát segítségére lehetnek a meghaltaknak a végső tisztulásban.
- ❖ Az ÚSz-ben az *1Kor 3,12-15* beszél az ítéletről, amelyen egyesek megkapják jutalmukat, mások büntetésüket, de említ olyanokat is, akik az ítéleten megmenekülnek, „de mintegy tűz által”.
- ❖ *“Kinek-kinek munkája mutatja majd meg, hogy erre az alapra aranyból, ezüstből, drágakőből, fából, szénából vagy szalmából épít-e. ¹³ Az (Úr) napja ugyanis nyilvánvalóvá teszi, mivel tűzzel érkezik, és a tűz majd megmutatja, kinek mit ér a munkája. ¹⁴ Akinek építménye megmarad, jutalomban részesül. ¹⁵ De akinek műve elhamvad, az kárt vall. Maga ugyan megmenekül, de csak mintegy tűz által.”*
- ❖ Mt 12,32: *“³² Ha valaki az Emberfia ellen beszél, bocsánatot nyer, de ha a Szentlélek ellen beszél, nem nyer bocsánatot sem ezen, sem a másvilágon.”*

Köszönöm a figyelmet!

(És sok sikert a vizsgákhoz!)